

Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti Kar
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék

Japonizmus megjelenése a századforduló magyar kertművészetében

Konzulens: Eplényi Anna

Horváth Bettina
Tájrendező és kertépítő mérnök

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
IRODALMI ÁTTEKINTÉS	7
1. JAPÁN VALLÁS ÉS TERMÉSZETI REND	11
2. TÁJSZEMLELET TÜKRÖZŐDÉSE A TÁJKÉPFESTÉSZETBEN	16
JAPÁN KERTMŰVÉSZET HATÁSA EURÓPÁRA	22
4. JAPONIZMUS A SZÁZADFORDULÓ FOLYÓIRATAIBAN	25
NEMZETKÖZI PERIODIKÁK	25
MAGYARORSZÁGI MEGJELENÉS	31
5. MAGYARORSZÁGI JAPÁNKERTEK	35
IRODALOMJEGYZÉK	42
KÉPJEGYZÉK	44
MELLÉKLETEK	46
MELLÉKLET A-1: IDŐSZALAG A NEMZETKÖZI PERIODIKÁKRÓL	46
MELLÉKLET A-2: IDŐSZALAG A MAGYAR PERIODIKÁKRÓL	47
KÉPMELLÉKLET	48
KÉPMELLÉKLET	48

BEVEZETÉS

„Aki japánul tanul, az egy új, a világtól elvonatkoztatott művészetet tanul.”¹

Nem mindennapi művészi igényesség és tökéletességre törekvés jellemzi a japán művészetet, amely következtében az európai művészeti ágak mellett, a lakáskialakítás, a kert, az írás, a társasági ceremónia és a virágrendezés művészi szintre való emelkedése figyelhető meg. A japán ember életében ezek a tevékenységek az élet részei, a művészet harmóniája átszövi a mindennapokat. A tér szerves részeként jelenik meg a festmény, mely belesimul a környezetébe, ez a belső tér pedig kiáramlik a természetet szimbolizáló kertbe. Így él együtt a japán ember a természettel, mely szoros kapcsolat jellemzi a japán lélek legmélyebb igényét. Mindenben az emberi szellem és kéz által módosított, átrendezett természet elemeit találhatjuk.²

Sokrétűsége a szélsőségekre való hajlamából adódik. Egyszerre a legdíszesebb és a legminimalistább, legszínompásabb és legkifinomultabb. Amellett hogy rendkívül egyszerű, radikálisan bonyolult is. Mélyrehatóan átszellemült, de harsányan dekoratív. Minden ízében hagyományos, egyben mehökkentően újszerű. Kifinomult és rusztikus is egyben.³

Ennek a paradoxon művészetnek a megértéséhez, ismerni kell a japánok történelmét, vallását, mivel a civilizáció legmélyebb értékeit testesíti meg. A vizuális elemzésen kívül, kultúrtörténeti kutatást is igényel, ezzel szemben közvetlen és valóságidéző vonzereje ellentmond az elemzés tudományával, valójában az élmények által elevenedik meg, így elsősorban elmélyülést követel.

Mivel a japonizmus szerepe a jelen korban is meghatározó érvényű, megjelenésének és hatásának elemzése elengedhetetlen. A keleti kultúra befolyásának egyértelmű megjelenése a századforduló⁴ korára tehető. A korszakra általánosan jellemző, hogy stílustörténetileg nem egyértelműen meghatározható, mivel több irányzat élt egymással párhuzamosan, melyre kifejezetten jellemzőek voltak a keleti és nyugati kultúrák találkozása. A japán kultúra autentikus megjelenése a nyugati művészet meghatározó elemévé vált.⁵

Ez a számunkra nehezen értelmezhető természetfelfogás és átszellemült életvitel régen felkeltette már az érdeklődésemet. Elsősorban szépirodalmi írásokon és filmművészeti

¹ Clavell, 1984, p.

² Mitsui, 1987, p.6.

³ Addis, 2005. p.8.

⁴ 19.-20. század fordulójának időszakára értendő, körülbelül 1890-1914-ig.

⁵ Nobuo, Taiji, Torao, Chu, 1980, p216.

alkotásokon keresztül ismerkedtem a keleti kultúrával, majd szakmai fejlődésemmel párhuzamosan tanulmányoztam a kertművészeti vonatkozásokat. Tájépítész hallgatóként alkalmam van jobban megismerni ezt a kultúrkört, illetve a kertművészet tükrén keresztül valós példákban megmutatkozó életmódot felfedezni. Azért tartom ezt fontosnak, mivel a mai ember természettől távolodó életstílusával teljesen ellentétes nézeteket tükröző japán ideák lehetőséget nyújtanak egy olyan világ felfedezésére, ahol az ember magába fordulva, elmélkedve visszatalálhat önmagához.

Dolgozatomban arra törekszem, hogy a japán életszemlélet megismerése mellett, a művészeti ágak –kiemelve a tájfestészetet és kertművészetet– vizsgálatával megismerjem az egymás mellett élő ellentétekben felfedezhető letisztult, mégis eleven precizitást és nyugalmat sugárzó szemlélet európai kultúrára gyakorolt hatását.

VIZSGÁLT TÉMAKÖRÖK

Szakterdolgozatom a japonizmus⁶ fogalmát, megjelenését és ennek projekcióit vizsgálja, mely a művészet tükrén keresztül mutatja be a nyugati világ számára nehezen értelmezhető átszellemült életvitelt és világnézetet annak érdekében, hogy jelentős tájépítészeti és kulturális vetületeit ismertesse.

Dolgozatom tematikájának bázisa az orientalizmus tudományának japonizáló ága. Központi kérdése, hogy hogyan vándorolt a japán kultúra Európába, illetve eszméi értékei milyen formában csapódtak le az egyes művészeti ágakban. Ebből a kontextusból kiindulva elsődlegesen a japán művészet jellemvonásait vizsgáltam annak érdekében, hogy megismerjem világszemléletét a kertművészet tükrében s erről átfogó képet nyújthassak.

Másodsorban ennek jelentős képzőművészeti vetületét analizáltam. Ezen belül a tájfestészet vonalán haladva a főbb japán mesterek tus tájképeinek és fametszeteinek megismerése során alkalmam nyílt a keleti technikák, stílusok hatásának képzőművészeti szempontból történő elemzésére. A japonizáló jeleket vizsgálva megállapítható a századfordulón fellendülő érdeklődés. A különböző irányzatokat és csoportokat számba véve megfigyelhető a japán stílusjegyek megjelenése és érvényesülése. Mivel az európai művészekre gyakorolt benyomás igen jelentős, ezért jeles festők és alkotásaik során ismerkedhettem meg a japán képszerkesztés és festészet mélyebb tartalmával. A tájképfestészetre gyakorolt hatás párhuzamba állítása miatt szükséges a japán kerttípusok számbavétele, alaptípusok bemutatása illetve az objektumok jelentéstartalmának definiálása.

A továbbiakban a századforduló folyóirataiban megjelent japán vonatkozású cikkek, a keleti kultúra megjelenésének és európai szerepét mutatják. Kutatásaim során magyarországi példákat keresve, Varga Márton magyarországi első japán kertje mellett a villakertek japán mozzanatait veszem alapul. Kutatási célom, hogy a századforduló kertművészetében esetlegesen fellelhető keleti vonatkozások kapcsán tiszta képet alakíthassak ki a japonizmus létjogosultságáról.

⁶ Az európai művészetekre gyakorolt japán művészeti stílusok hatásának vizsgálata.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Dolgozatom témájával kertművészeti szakirodalmak és japán kultúráról szóló könyvek foglalkoznak. Legfontosabbnak a századfordulós folyóiratok cikk és képanyaga bizonyult, melyek rendkívüli képet mutatnak az adott kor japán kultúra iránti érdeklődéséről.

JAPÁN VILÁG BEMUTATÁSÁNAK FORRÁSAI:

Tanulmányaim során több szemszögből ismerkedtem a keleti kultúrával s ennek hatásaival. Elsősorban a 'Szaktörténet II.' Tantárgy keretében kaptam széles körű rálátást a fontos kertművészeti stílusokra, így a japánkertekről tanultakat használtam dolgozatom építőköveiként. Eplényi Anna 'Táj-kép történet' kurzusának hallgatójaként lehetőségem nyílt a tájképfestészet fejlődésének és kinyílásának végigkövetésére, illetve a természeti környezet megfigyelésének és ábrázolásának tanulmányozására. Egyetemi hallgatóként további kurzusok felvételével kaptam közvetlen tudást a keleti kultúra sajátosságairól, egyrészt a Japánkertek esztétikája és designja – tantárgy, valamint a Vallás és táj – szabadon választható kurzus keretében.

Ormos Imre: Kerttervezés történeténete és gyakorlata szakkönyv az alapvető kertművészeti stílusokat veszi számba, melyben röviden összefoglalva mutatja be a japáni kertek erős elkülönülésének alapmotívumait.

Átfogó kertművészeti képet mutat ezen kívül *Balogh András: A kert művészete* című analitikája melyben rövid összesítés található a japánkertben mutatkozó jellegzetességekről.

A kertstílus pontos bemutatásával foglalkozik *Ferenczy László: Régi japán kertek* című írása, melyben pontos részletezéssel írja le a szerző a japáni kultúrkör történetét és jellemzőit, majd elemzi az egyes kertfajtákat, azokra jellemző elemeket, tervezőket, és érinti a nyugati világra gyakorolt hatásnak a témakörét is.

Mitsui Sen kertművészeti könyve: *A japánkert titkai* címmel, Ferenczyhez hasonlóan elemzi a kerteket, kiegészítve a japán hitvilágból és mondakörből fakadó motívumok és hiedelmek bemutatásával.

A legszélesebb látóköri, japánkerteket bemutató kiadás *M. P. Keane: Japanese garden design* című, angol nyelvű ismertető könyv. A történelmet különböző korszakokra, fő stílusbeli egységeire és elemekre bontva, mind kertművészeti, mind történelmi, társadalmi, politikai, helyenként földrajzi és kulturális háttér bemutatásával ad pontos képet a japán világszemléletből és természetlátásból fakadó kertművészetről.

Hasonló tematikával felépített könyv *Nitschke: The architecture of the Japanese garden* műve, melyben a kertművészeti elemzésekhez rendkívül impozáns fotók is társulnak.

A JAPÁN MŰVÉSZETI FORRÁSOK:

Dolgozatom a kertművészet mellett a japán képzőművészet, tájképfestészet és annak hatásvizsgálatával is foglalkozik.

Stephen Addis: Hogyan nézzük a japán művészetet? című munkája a japán művészetet s annak technikáit, megjelenési és ábrázolási formáit kronológiai sorrendbe helyezve, egyes példákon végigvezetve értelmezi. A képzőművészet mellett kertművészeti stílusok is bemutatásra kerülnek.

Ennél összetettebb, és tágabb leírást nyújt *Nobuo- Taiji- Miyagawa- Chu: A japán művészet* című kötete. A mű, a társadalmi és történelmi korszakelemzés mellett az építészetet, iparművészetet, festészetet átfogóan elemzi, ehhez értékes magyarázó ábrákat és illusztrációkat csatolva.

Hasonló összetettséggű magyar kiadás, *Ferenczy László: Hó, hol, cseresznyevirág* könyve, mely katalógusos felépítésével, a történelmi korszakok háttérinformációival mutatja be az alkotókat és műveiket, illetve a korszakok jellegzetességeit. A fejlődéstörténelmi részt, a közlésre kerülő képek művészettörténeti tagolása és feldolgozása kapcsán kialakított képjegyzék egészíti ki.

Az egyik legjelentősebb japán alkotó *Utagawa Hisoshige* munkásságát *Isaburo Oka* író, illetve *M Trede és L. Bichler* művészi igényességgel szerkesztett *Hiroshige* című könyve mutatja be. A fametszetek képei mellett lévő magyarázó és leíró szövegek segítik a megértést, a képek értelmezését, a bennük lévő érzelmek felfedezését és Hiroshige életművének megismerését.

EURÓPAI MŰVÉSZETI FORRÁSOK:

A japonizmus európai megjelenésének és felfedezésének témájában az d'Orsay Múzeumban kiállított képek kiadványa: *A fuller understanding of the painting at d' Orsay*, a festészet legnagyobb alkotásait mutatja be 1848-tól 1914-ig, hozzá elemző szövegeket rendelve. Az alkotók összehasonlításával emeli ki az egyes művészeti eszközöket, technikai és stílusbeli különbségeket.

Van Gogh életéről és japonizáló művészetéről szóló könyv elemzi a japán fametszetek festőre gyakorolt hatását, illetve műveit hasonlítja össze japán alkotásokkal és ezeket vizsgálja.

Sárközi Anikó festőművész *Claude Monet festészetét* bemutató szakdolgozata az európai hatások elemzése mellett Monet festészetét állítja párhuzamba a jeles Japán művészek alkotásával, illetve Giverny kertjét is bemutatva taglalja a művész ideológiáját.

Az európai hatásokat elemzve fontos kiértékelni a napjainkban megjelenő japán hatások jelenlétét és kertművészeti vonatkozását. *Christian Tschumi, Mirei Shigemori*-ról írt, *Modernizing the Japanese Garden* könyvben bemutatja a modern japánkeretek elemit, rendezési elveit, és konkrét modern japánkerteken keresztül mutatja be a kertművészeti irányzatot.

Jude Welton: Impresszionista kertek kiadásában Monet Giverny kertje is helyet kap, ebbe helyezi bele az író a festő kertben készített alkotásait.

SZÁZADFORDULÓ PERIODIKÁI- FOLYÓIRATAI:

Európában a japonizmus térhódítása a századforduló idejére tehető. Erről az időszakról legfőképpen a korabeli folyóiratokból és szaklapokból lehet informálódni.

Az európai körökre tett hatást mutatja a *Möller's Deutsche Gartner Zeitung*. 1886- tól havi rendszerességgel megjelenő lapot, Ludwig Möllers vezette. A folyóirat japán vonatkozású cikkeinek nagyrészt Alfred Unger, német botanikus jegyezte le, aki Yokohamában a L.Boehmer & Co. nevű cégnél végezte kutatásait. Az ő munkásságának köszönhetően rendkívül sok új információ jutott el a japán világról Európába.

A „*Vasárnapi újság*”⁷ című hetilap, Heckenast Gusztáv indította újság, 1854- 1922 között heti rendszerességgel közölt képes, ismeretterjesztő cikkeket jelentetett meg annak érdekében, hogy a magyar nemzeti szellemet ápolja, művelje a magyar nyelvet és közhasznú ismereteket közreadjon. A cikkeket a korszak leghíresebb tudósai, írói publikálták, Jókai Mór főmunkatárs mellett Arany János, Herman Ottó, Gyulai Pál, Tompa Mihály és Pákh Albert. A japán világról nyújtott széleskörű hírértékei segítették a távol kelet szokásainak megismertetését. A folyóirat digitalizált változata elérhető az elektronikus periodika archívumában.

A magyar szaklapokban megjelenő japánkerti vonatkozások viszonylag csekélyek. *Alföldy Gábor Repertórium*a címszavak alapján értelmezi a századforduló szaklapjaiban megjelenő cikkeket.

⁷ Vasárnapi újság folyóirat, 1845-1922

Mauthner Ödön 1895-től 1919-ig volt „*A Kert*” című folyóirat laptulajdonosa és szerkesztője. A kertészet összes ágait magába foglaló kertészeti szaklap minden hónap 1.-én és 15.-én jelent meg, ám a lap élete során csupán egyetlen cikket jelentetett meg a japánkertekkel kapcsolatban.

Az Okleveles Kertészek Egyesület által kiadott „*Kertészeti szemle*” szaklap 1928-ben jelent meg először és csupán egyszer publikál japánkerttel kapcsolatos cikket.

Szintén az Országos Magyar Kertészeti Egyesület, a hazai kertészet fejlesztésére és érdekeinek elmozdítására adott ki havi folyóiratot, „*Kertészeti lapok*” címmel. Kutatásaim során a villakertek felkereséséhez használtam, viszont japán utalást sem a villakertekkel kapcsolatban, sem pedig kertművészeti általánosságban nem említ.

A „*Kertészet*” lap bizonyult, mely a szakma legrégebbi szaklapja. Több ízben foglalkozik a japán kertstílus bemutatásával, illetve magyarországi japánkertekről is beszámol. A téma felkutatásával és bemutatásával legtöbbet Madarász Aladár és Jécsai László foglalkoztak.

Kolozsvári Botanikus kert kiadványa *Dr. Berei Soós Rezső* összefoglaló bemutatását tartalmazza, amelyben bemutatja a kert főbb részeit és elemeit.

A budapesti Fővárosi Állat- és Növénykert Kis Péter Japánkertet bemutató írása, a kert viszonyosságait illetve jelenlegi kert kialakulásának történetét írja le. Beszámol ezen kívül a növényanyagok különlegességéről, kert esztétikai megjelenéséről.

A folyóiratok és könyvek mellett internetes kutatást is végeztem, amely főként az általános stílusjegyek, és képzőművészeti alkotások elemzésében volt segítségemre, mivel a századfordulós források eddig csupán minimálisan lettek digitalizálva.

1. JAPÁN VALLÁS ÉS TERMÉSZETI REND

Japán négy szigetét és félhold alakú kiterjedt szigetvilágát tenger veszi körül, természeti szépségekben gazdag- vulkánjai és hegységei, növényvilága változatosan esztétikus tájat kölcsönöz. A természet erőivel küszködő japán nép megedződött az évezredek alatt, rendkívüli mértékben fejlődött esztétikai érzékük, természet lenyűgöző erejének és szépségének tisztelete.⁸

Az emberi kapcsolatok és az ezt körülölelő természet adja a kert alapját, legfőképpen a spiritualitás, az esztétika és a szellemi lét megnyilvánulásának művészi kifejezésével. Ezen természetközeli helyek megismeréséhez és felfedezéséhez nem elég csupán a helyszín vizsgálata, elengedhetetlen hatásként kell elemezni a helyszín mögött rejtőző, emberek szellemiségében felfedezhető valót.⁹

A mély tisztelet alapja az ősi animista természetvallásból kialakult shinto (=Az Istenek útja) vallás. A hitvilág szerint minden természeti elemnek van lelke, így egy határtalan természetszeretetet oltott az emberekbe, mivel az embert is a természet részeként kezeli a vallás. Tulajdonképpen innen számolhatjuk a tájformálás kezdetét, a kertkultúra elindulásának mérdőldkövét. A meglévő természeti adottságokat csak a legszükségesebb módon változtatták, így alkotva tájkerteket. Ezek legfontosabb eleme a tiszta forrásokból fakadó víz volt, mely elengedhetetlen az élethez, ezért ezen források közelébe telepedtek le, a vizet pedig mesterségesen vezették házaikhoz bambuszcsöveken vagy patakmedreken keresztül.¹⁰ Naívan utópisztikus, hurikkal és szelíd vadállatokkal, istenségekkel vagy üdvözült emberi lelkekkel és halhatatlanokkal, betegségtől mentes örök élettel és tökéletes igazságszolgáltatással vegyítet hitéletük a léleknek nyújtott megnyugvást, kiterjesztve a figyelmet a végtelen természet felé, melynek minden ember tagja is egyben.¹¹

A vallásról így ír Clavell:

„És a sintó? Mi a sintó?

Sajnos, ez is megmagyarázhatatlan. Amolyan vallásféle, de mégsem az. Eleinte neve sem volt- csak azért neveztük el vagy ezer esztendővel ezelőtt sintónak, vagyis a kamik útjának, hogy megkülönböztessük a

⁸ Keane, 1996, p6

⁹ Keane, 1996, p5.

¹⁰ Mitsui, 1987, p7.

¹¹ Ferenczy, 1992, p6.

bucudótól, vagyis a Buddha útjától. De, noha meghatározhatatlan, a sintó Japán és a japánok lényege, és noha nincs se teológiája, se főistene, se hitvilága vagy erkölcsi rendszere, a sintó a mi életünk alapja. A sintó a mítoszok és legendák természeti kultusza, amelyben senki sem hisz igazán, mégis mindenki mélységesen tiszteletben tartja. Itt mindenki eleve sintó, mint ahogy mindenki japánnak születik.”¹²

Ebből a kontextusból tekintve az eget mint az erkölcs, tisztaság, örök és igazságos rend földjeként látták, amely a szellem szabadságán keresztül érhető el. A földön kialakított miniatűr Paradicsom pedig maga a kert. Ezen vallási elvek szerint élnek, ezért a lélek és eszmék nemesítésére fordították figyelmüket.¹³

A japáni kertek eredete megegyezik a nép ősi eredetével és kultúrájának különlegességével, melyek az évezredek tradíciók történelmi levegőjét tükrözik.¹⁴ Megjelennek a mítikus vonatkozások és motívumok olyan formában, hogy történetekre fogékony lelke állandó tápot kapjon.¹⁵ A Kr.u. VII. századra vezethető vissza az un. forráskertek, melyekben nagyobb kiterjedésű patakok voltak tipikus japáni növényzettel és kerten átcsörgedező patakkal.¹⁶

A XII. századra a japán emberekkel együtt a japánkert is nagy változásokon ment keresztül, ahogy azok elváltak a kínai kultúrától.¹⁷ A világ legrégebbi kertművészeti könyve Sakutei, japán művésztől származik, aki 1200 körül írta meg „Emlékezés a kertekről” című művét.¹⁸

A kertekben a föld fő elemei a kősziklák, a homok, a víz- apró tavak formájában, kevés fa és más növényzet a természet egyedi, naturális szépségét és mérhetetlen hatalmát sugallja. Ezen elemeket olyan esztétikai módon sorakoztatja fel, mely megfelel minden bonyolult vallási elvnek, ezáltal ideális, természetű környezetbe helyezi az embert. A vallási elvek és ezek alkalmazása a kertben egy léleknek nyugtató, esztétikus mégis szellemileg serkentő módon képesek hatni. A szoros rend mellett viszont megjelenik a humor és játékosság is, amely elevenné, spontán- pillanatszerűvé teszi a teret.¹⁹

¹² Clavell, 1987, p49.

¹³ Ferenczy, Kertészet, 1992, p6.

¹⁴ Csorna, Kertészet, 1942, p82.

¹⁵ Jécsai, Kertészet, 1937, p189.

¹⁶ Madarász, Kertészet, 1931, p189.

¹⁷ Madarász, Kertészet, 1931, p189.

¹⁸ Csorna, Kertészet, 1942, p82.

¹⁹ Keane, 1996, p10.

A víz és a kő elengedhetetlen szerepet tölt be a japán kertművészetben, melyek szintén a vallási és szellemi létre vezethetőek vissza. Mindkét elem, a hegy és a víz, egymáshoz és a környezethez való viszonyát szigorú, évszázadok alatt kialakult szabályok határozzák meg, melyek pontosan előírnak minden jellemző számbeli, formai, magassági és elhelyezési kritériumot.²⁰ A faragott kőtárgyakkal ellentétben a köveket élőlényeknek tekintik, melyek mindegyikéhez monda, vagy vallási vonatkozási szál fűződik.²¹

„Ueki-jától tudta, hogy a kertet sziklakövek köré kell építeni, mert nélkülük minden kert üres, és a növekedésen kívül semmi célt nem szolgál.

Az egyik kő töredezett volt és egészen hétköznapi, de Ueki-ja úgy helyezte el, hogy ha az ember sokáig nézte napnyugtakor, amint a beleágyazódott erek és kristályok vörösen felizzanak, egész hegyvonulatokat láthatott benne, völgyekkel, mély vízű tavakkal s a messzeségben zöldülő horizontot is, amely felett már az éjszaka sűrűsödik.”²²

Egy értelmezés szerint, Japán isteneit (= 'kami'), két származási csoportra osztják, 'amakudaru kami' - akik felülről ereszkedtek le, és 'torai kami' – akik a tenger felett érkeztek. Az istenek tartozkodási helyeit a táj különböző pontjain vélték felfedezni. Szigeteket, vízeséseket, idős fákat és minden tájból vagy tengerből kiugró objektumot ilyen istenek lakta vidékként kezeltek. Az istenekhez történő kommunikáció, hozzájuk való ima, kérelmek és kedvükbenjárás érdekében szent helyeket ezen spirituális pontokon alakítottak ki. E szerint az értelmezés szerint a kialakított szent helyek is két csoportba oszthatók: szent kövekre= 'iwakura' (azok istenek számára, akik fentről érkeztek) és szent tavakra= 'kami-ike' (azoknak az isteneknek, akik a tenger fölött jöttek). Így ezek az objektumok szellemi és spirituális tartalommal gazdagított értelmezési szempontot kaptak.²³

„Mi az a kami, Mariko-szan?

„Ezt nem lehet elmagyarázni, Andzsín-szan. Olyan, mint a szellem, de mégsem az, vagy mint a lélek, de mégsem az. Talán inkább egy tárgy vagy személy testetlen lényege... tudnod kell, hogy ha az ember meghal, kamivá válik, de kami egy fa, egy kő, egy növény vagy egy festmény is. A kamikat tisztelik, de sohasem imádják. A menny és a föld között laknak, és hol meglátogatják ezt az Istenek Földjét, hol elhagyják.”²⁴

²⁰ Madarász, Kertészet, 1931, p189.

²¹ Jécsai, Kertészet, 1937, p189.

²² Clavell, 1987, p48.

²³ Keane, 1996, p15.

²⁴ Clavell, 1987, p48-49.

A víz az élet szimbólumaként a pillanat és az örökkévalóság jelképének az egységét fejezi ki. Látványa megnyugtató, hangja titokzatos hangulatot kelt, felületén tükröződő kép pedig elengedhetetlen látványa mellett, a fény – árnyékhatást növeli. Mégis a természetet ezek mellett, sokszor szimbolikus elemekkel fejezik ki. Víz nélkül vizet, hegy nélkül hegyet, kövekkel szigetet szimbolizálnak. A száraz kerteken kívül- mely művészi alkotás által készített kőkert (kare- san- sui) - mindenütt megjelenik a víz.

A nagyobb tavakon magas ívelésű, fából készített hidak vezetnek keresztül melyek alatt a csónakos közlekedés lehetséges, kisebb tavakon kőhidak vezetnek.²⁵ A két legfontosabb a *vízesés mellékköve* és az *urak mellékköve*. Ezek a kert hátsó részében helyezkednek el és magasan a többi kőcsoport felé emelkednek.²⁶ A magányosan fekvő kő a hallgatás jele, míg a forrásmosta kő a tisztaság motívumaként jelenik meg. Ezen kőcsoportok kiképzésére csak a faragatlan terméskő alkalmas.²⁷

A kövek mellett nagy szerepet kapnak a faragott lámpakövek, melyek gondos művészi tökélyű szobrászmunkák, belsejükben apró mécsessel. Egy monda szerint az első lámpaköveket egy isten készítette, hogy a mocsarak gázlóit jellezze az ájtatos embereknek.²⁸

A japán kertművészet kialakulásához egyértelműen hozzá tartoznak ezen vallási-, és világszemléletek, melyek befolyással voltak az európai tájképi jellegű, expresszionista kertek kialakulására. Az európai geometrikus kertek többségével szemben egy szabadabb, mégis magas fokú precizitást sugárzó kertművészetről beszélhetünk. A jelenlegi japán kultúra kialakulásának egyik meghatározója, hogy gyorsan és könnyen integrálta a külső – kínai és koreai- hatásokat. Ázsia más tájairól érkező befolyások a kertművészetre gyakorolt aspektusban is elengedhetetlen jelentőségűek. Egyes japán desgin elemek eredete több szempontból is visszavezethetőek az őskori évekre.²⁹ Minden japánkert irányadó elve az esztétikus megjelenítés, mely a természet eredeti szépségének és az ember által alakított környezet egyensúlyának tökéletessége. Ezen alapelvek kialakulása az agrártársadalomban fejlődő kulturális átalakulás időszakára tehető, melyet etimológiai elemzések is alátámasztanak (kertre és tájra utaló szavak használata rendkívüli gyakorisággal).

²⁵ Jécsai, Kertészet, 1987, p189.

²⁶ Madarász, Kertészet, 1931, p189.

²⁷ Jécsai, Kertészet 1987, p189.

²⁸ Jécsai, Kertészet 1987, p189.

²⁹ Ferenczy, 1992, p6-9.

Leggyakoribb 'niwa' és 'sono' kifejezések mindegyike 'kert'-et jelent, de ezekből összetett szót alkotva egyben a kertművészet irányadó elveit is kifejezik.³⁰

Legjelentősebb befolyást a Kínából érkező buddhista vallás gyakorolta a japán népre. A buddhizmus zen irányzata terjedt el az országban, melynek sajátos jegyei által egy felsőbb szintű kifinomult minőséget rejtenek magukban a specifikusan egyszerű, rendezett, absztraktív, máig meghatározó fontosságú látványaival.³¹ A két kiemelkedő alaptanító zen pap, Eisai és Dogen voltak, akik közül Eisai a „hirtelen megvilágosodás” elméletét, Dogen pedig a „fokozatos megvilágosodás”-t oktatták. Mindkettő elméletnek része volt a meditáció, melynek középpontjában a Zen állt, de Eisai elmélete egy kérdés- felelet rendszerre épített elmélyedést nyújtott útmutatónak a tanítvány számára, míg Dogen, a lótuszülésben történő, természetes légzés során határtalanul áramló gondolatok és érzelmek meditációját tanította. Ezen fokozatos megvilágosodás során az egyetlen központi útként szolgáló gondolat – félelem és vágyakozás nélkül- vezeti a tanítványt a megvilágosodás és ezzel az esetleges teljes önmegvalósítás felé.³²

³⁰ Keane, 1996, p10.

³¹ Mitsui, 1987, p9.

³² Keane, 1996, p51.

2. TÁJSZEMLELET TÜKRÖZŐDÉSE A TÁJKÉPFESTÉSZETBEN

A japán művészetek vizsgálatánál elengedhetetlen a történelmi korszakok jellemzése, melyből a művészeti értékek fejlődésének pontos képét kapjuk meg, illetve ezek társadalmi és szociális helyzetének megfelelően kialakult kertművészeti és tájképfestészeti típusok elemzése válik lehetségessé. A japánkertek sokfélesége révén néhol nehéz megállapítani, hogy mely típuskategóriába tartoznak, jellegzetességeik azonban mégis jól kivehetők és meghatározhatók. A történelmi korszakok váltakozása jelentős hatással volt az egyes kerttípusok kialakulására.

A különböző irányzatok mindegyikének közös jellemvonása az az általános keresés és elmélkedésre való törekvés, hogy az első pillantásra szembeötlő, mégis hamis, sekélyes világon túllássanak, annak érdekében, hogy egy nagyobb, belül rejtőzködő és elbúvó igazságra leljenek, ezzel hátat fordítva minden fajta felületességnek és díszességnek.³³

A kertművészet megjelenése a japán világ számára központi érvényű vallási életre vezethető vissza, melynek alapköve a természet tisztelete, így szükséges volt, hogy szentélyeiket szép környezetbe helyezték el.³⁴ A 'Nara'- korszakból (645- 784) fennmaradt versesgyűjtemény már közemberek kertjeit említi, melyekben tó, kerítés, szigetek és virágok voltak.³⁵

Önálló kertművészetről a 'Heian'-korban (784- 1185), az arisztokrata kultúrának virágzásakor beszélhetünk, melynek alapja a buddhista kínai és koreai kultúra. A rinsen³⁶ típusú kertből alakul ki a korszakot jellemző shinden- zukuri, a kínából származó shinden típusú palota- és kertegyüttes. Jellegzetesen az épület előtti déli oldalon alakították ki a kertet.³⁷ A palotakert és a tó szórakoztatásra, gyönyörködtetésre szolgáltak.³⁸

A buddhizmus új irányának elterjedésével alakultak ki az az elmélkedésre szolgáló zen³⁹ buddhista kertek. Ezt az időszakot nevezzük 'Kamakura'- korszaknak (1185- 1333.) A

³³ Mitsui, 1987, p5.

³⁴ Mitsui, 1987, p7.

³⁵ Ferenczy, 1992, p31.

³⁶ rinsen: tájkertet jelent, rin: növény, sen: forrás

³⁷ Mitsui, 1987, p8.

³⁸ Ferenczy, 1992, p33.

³⁹ zen jelentése szemlélődés, elmélkedés

korábbi shinden zukuri stílus mellett megjelentek a buke⁴⁰ zukuri- az egyszerű samuráj stílust képviselő ágak.⁴¹

A 'Muromachi'-korszakban (1333-1573) az állandó feudális viszonyok idején, a zen kolostorok voltak a kultúra őrzői. Ekkor beszélhetünk a Zen kolostorok és harcos rezidenciák udvaraiban kialakított száraz kertekről.⁴² Szárazkertek⁴³ már a megelőző korszakban is jelen voltak a japán kertművészetben, ám akkor még csak egy nagyobb kert objektumaként tűntek fel egy adott területen. Az új, zen típusú meditatív verzió kifejezetten egy adott teraszról, csarnokból való megtekintésre és elmélkedésre szolgált. A szárazkert megnevezés, a hegység-víz kapcsolatának elvonatkoztatott jeleneit ábrázoló, valódi víz felhasználása nélkül komponált kertművészeti alkotásokra utal. Ezek a kertek és a zen kolostorok voltak a felelősek abban az időben a kultúra megőrzéséért és továbbításáért.⁴⁴

A zen hitvallás hatása jelenik meg a korabeli tus tájképeken, mely a fametszetek mellett rendkívüli hatással volt a századforduló művészetére. A Kínából Japánba érkező 'suibokuga',⁴⁵ azaz egyszínű tusfestmények, a kertben megalkotott precíz, minimalista absztrakciók interválása papírlapra. A sallang nélküli, tiszta ecsetvonásokból álló képek magasfokú összpontosítást és önfegyelmet kívántak a művésztől, mely egyben a zen buddhizmus alaptanításának a lényege. A rizspapírra, vagy selyemre festett tus tájképek először csak, mint szöveggörnyezetet kiegészítő hangulatok, illusztrációk jelentek meg (kínai stílusú költemény, bölcsesség mellett), majd később önálló témaként léptek elő.⁴⁶

A japán tájképfestészet legegényibb és legjelentősebb alkotója Sesshu Tojo volt, aki a tört tustájképeivel ('Hakubio') lett az ellentétek összhangjának művésze.⁴⁷ Kiemelkedő munkáinak középpontjában mindig a szaggatottan, pattogó sziklával, villámcsapásszerű vonalakkal, határozottan és dinamikusan ábrázolt látványos, zegzúgos és felfedezésre váró táj állt. A valóságot rezzenéstelen szemmel figyelve olyan érzelmeket keresett önmagában, amelyekkel legmegfelelőbben tudta ábrázolni témáját és annak szellemi töltetét.⁴⁸

⁴⁰ buke: katonák, katonaság neve

⁴¹ Ferenczy, 1992, p35.

⁴² Ferenczy, 1992, p36.

⁴³ Szárazkertek: Kare-san-sui = száraz- hegy- víz

⁴⁴ Mitsui, 1987, p9.

⁴⁵ Suibokuga: 14. század, Kínából Japánba érkező, fekete-szürke- fehér színű- monokromatikus , szűkszavú, zen stílusú tus festmény

⁴⁶ Addis, 2005, p8-9.

⁴⁷ Addis, 2005, p58.

⁴⁸ http://www.japanese-arts.net/painting/zen_sesshu.htm

Rövid, viharos átmeneti korszak volt az Azuchi- Momoyama- korszak (1573- 1600). Építészeti szempontból a shoin⁴⁹ stílus volt meghatározó. A korszak kertművészetére jellemző a teaházi kertek elterjedése, mely szintén a kínai zen buddhizmus zöld tea ivása révén terjedt el. A teázó összejövetelek célja az elmélyült esztétikai élvezet volt. A kert egy külső és egy belső kertrészből állt, melynek része volt a zsúpfedelees, kicsi, egyszerű teaház. A teakertek kötelező objektumai a kézmosó edények, a tipegőköves út, melyet kőlámpások kísérnek. A növényzetnek általában nem volt lényeges szerepe.⁵⁰

Az 'Edo'- korszak (1603- 1868) az ország teljes egyesítésének és a külföldi kapcsolatoktól való elzárkózásnak az időszaka volt. A japán kormány határozott lépéseket tett a kereszténység kiszorítására, ezzel együtt bezárta világát a nyugat előtt.⁵¹ A buddhizmus sokat veszített szellemi vonzerejéből, illetve a shinto vallást - ami eddig a buddhizmusba beépülve működött- ekkor a konfuciónizmus⁵² jegyében magyarázták. Az államfilozófia rangjára emelt neokonfuciónizmus, illetve ennek politikai és erkölcsi elvei merev normákkal szabályozták a japán emberek életét. Minden osztályt és réteget szigorú szabályok alá vonták az engedelmisség és fegyelem nevében.⁵³

A városok növekedésével a vágyon a középső kereskedelmi osztály kezében összpontosult, amely nagy érdeklődést mutatott a színház, romantikus illetve komikus novellák és a vizuális művészet felé. Ezek a szórakozásra, élvezetre és fényűzésre irányuló törekvések, eddig a felsőbb tehetős réteg privilégiumának számítottak.

Népszerű és realista formáját a színháznak 'Kabuki'-nak nevezték, amely a legfontosabb szórakoztatási formává vált. Az előadások az Ukiyo-e⁵⁴ témáiban, a hősiesség, tragédia és hűségesség- centralizálódtak. A speciális megvilágítás mellett a mozgatható díszletek és a színházi illúziók által elevenedtek meg az akár 20 órás előadások.⁵⁵

⁴⁹ Shoin: írásra- olvasásra használható alacsony asztalt jelöl. Építészeti jelentése a katonai nemesség puritán izlését jelöli. Jellemző rá a kisebb méretű, zen buddhizmussal párhuzamba állítható egyszerűség.

⁵⁰ Ferenczy, 1992, p42-45.

⁵¹ Flynn, <http://www.yale.edu/ynhti/curriculum/units/1982/4/82.04.03.x.html>

⁵² Konfúciánus: a Nyugati Zhou-kor végén létrejött filozófiai iskola, illetve átfogó eszmerendszer, társadalom és erkölcsfilozófia. A harmónikus társadalom megteremtésével foglalkozik.

⁵³ Nobuo, Taiji, Thorao, Chu, 1980, p177-181.

⁵⁴ Ukiyo-e: jelentése úszó világ, mely buddhista vallásos értelmezésből származtatható. Az ember földi életét olyan boldogtalannak írja le, mely csak az üdvösséghez vezető út átvelő szakasza. de az élet örömeinek ábrázolása segít enyhíteni a korlátozott városi japán lét elviselését.

⁵⁵ Flynn, <http://www.yale.edu/ynhti/curriculum/units/1982/4/82.04.03.x.html>

A legfontosabb kertművészeti vonás az új daimyo⁵⁶ sétakertek létesítése volt, ahol a szabad természet szépségei is a kert látványához tartoztak. A felső kertrészben kialakított mesterséges tó, egyben a messzi rizsföldek öntözésére szolgáló víztároló is egyben. A sétakert részletekben gazdag, dekoratív és izgalmas. Az esztétikai elvek között megjelenik a játékoság, a kecsesség és a nagyszabású látványosság. A látványelemek nagy hangsúlyt kapnak és a kerti elemek gazdag tárházát adják.⁵⁷

Az ukiyo- e, mely a korszak sajátos társadalmi és gazdasági változásaiból fakadó életszemlélet, művészei a mindennapi élet történéseiből merítette inspirációját melyben mindig megjelenik a táj és a kert. Az ukiyo- e fametszetek virágkorukat élték 1660-1860 évek Japánjában.⁵⁸ Ezek nyomtatásának és technikájának kidolgozása a kínaiak nevéhez fűződik a buddhista vallás kapcsán. A világ eddig ismert legrégebbi fametszetes illusztrációkkal ellátott könyve Kínából származik, a 868-ban keletkezett 'Gyémánt szútra'. Ezek a nyomtatványok a korai japán nyomatok technikájával megegyezően készültek: a kép, vagy írásjel tükörképét közvetlenül a dúcra vészték, vagy tussal és ecsettel vékony papírra írott szöveget vagy képet írott oldalával lefelé fordítva egy előkészített fadúcra ragasztották. Ezek után az áttetsző vonalakat követve a dúc felületébe vészték a mintát úgy, hogy a negatív felületeket vájták ki, így a vonal maradt meg kiemelkedő gerincként.⁵⁹

A japánokhoz ez a technika a koreaiakon keresztül jutott el, mely idővel technikájában és művészi vonatkozásában is elszakadt az előzményektől. A fametszetek legjelentősebb hatását az Edo korszakra tehetjük. Ebben az időben nyílt ki a társadalom a valóságos témák és ezeket ábrázoló művészetek felé. Elsősorban a városi szórakozás témájában készült művek váltak híressé, ezek mellett 1760-tól megjelentek a tájjal foglalkozó lapok is. A nemzeti művészetté fejlődött fametszetek készítésének technikáját elsősorban az írott szó sokszorosítására használták, később a szövegeket fametszetekkel kezdték illusztrálni. A szöveg és a kép művészi egységet alkotott, s egyre nagyobb igény mutatkozott az illusztrált könyvek nyomtatására. Ezek kezdetben fekete- fehérrel jelentek meg, melyeket néha kézzel kiszínezték, később pedig lehetőség nyílt pár színes nyomtatásra.⁶⁰

Katsushika Hokusai tájképes fametszeteivel az ukiyo-e - technikailag és tartalmilag is utolsó szakaszának és egyben a világművészet egyik legnagyobb univerzális rajzoló zseniévé

⁵⁶ daimyo: földesúr

⁵⁷ Mitsui, 1987, p19-20.

⁵⁸ Flynn, <http://www.yale.edu/ynhti/curriculum/units/1982/4/82.04.03.x.html>

⁵⁹ Ferenczy, 1989, p9.

⁶⁰ Ferenczy, 1989, p14-18.

vált.⁶¹ Hokusai életműve nehezen determinálható mennyiséget jelent, melyben csak a képek számát 30000-re, a könyveket pedig 400-ra becsülik. Két leghíresebb témája a *Fudzsi 36 látképe*(1823) melyeken a Fujisan, a japánok szent hegye, nyugodt, kiegyensúlyozott képe fogja össze a különböző időjárásban ábrázolt környezetet. Megmutatja a természet mérhetetlen erejét és ezzel együtt az emberi lét belenyugvást kívánó, tehetetlen természet tiszteletét sugárzó hullám képeit (pl. *A Kanagawai nagy hullám alatt, 1831*) A művész célja nem a természeti jelenségek pontos rögzítése volt, hanem a művészi képalkotás, melyet pont a természet elemein keresztül adott vissza.⁶² Fametszetei a természet és az ember időleges és maradandó mély kapcsolatáról nyilatkozik, a *'Hölgyek látogatása a Lilaakác kertben, Kameidoban'* kertművészeti vonatkozást nyer. A képen megjelenő környezet a felfutott lilaakác beleolvad a táj végtelenségébe.

Japán utolsó nagy fametszeteinek mestereként vált művészettörténeti jelentéssé **Utagawa Hiroshige** (születési neve szerint: Ando Hiroshige). Az ő fametszetei hatására a természet és tájképek szerepe jelentős felértékelődésen ment keresztül, illetve olyan hatást gyakorolt a művészetre mely elért egészen az impresszionista Európáig. A tájfestés műfajában betöltött vezető szerepét az európai művészek és műkereskedők is hamar felismerték, így ez a fajta természetlátás oda is eljutott. Virág és madárképei Hokusai műveivel ellentétben, akinél markáns vonást és artistikus megformálást találunk, természetűek és költőiek. Ezzel együtt nyugodtabbak, poétikus hangulatuk és finom színezésük közvetlenné és közérthetővé teszi az elbűvölő képeket.⁶³ Hiroshige⁶⁴ hatalmas életműve és hangsúlyos művészete által emelkedhetett japán legnagyobb művészei közé. Több mint 8000 fametszetet készített, melyeket 9 kategóriába sorolnak minőségük szerint.

1832-ben Kyotóba utazott, s ezen út során készített részletes vázrajzok alapján rajzolta meg *'Tokaido 53 állomása'*(1832) című, első híres fametszet sorozatát. 1850-es években jelent meg a *'Edo 100 híres látképe'*(1857 című sorozat.⁶⁵ Ezen művek által új tradíciókat hozott létre, miközben sorozatával a 10. századig visszanyúló 'nevezetes helyek képei'⁶⁶

⁶¹Nagy tehetsége ellenére, csak negyven éves kora után kapott nyilvános elismerést, egy templom ünneplésére készített Daruma, papírra festett képpel, mely olyan óriási volt, hogy egy leírás szerint a portré száján egy ló is beférhetett volna. Később, ennek ellentétére két miniatűr verebet festett, melyeket csak nagytóval lehetett látni. / Ferenczy, 1989, p63.

⁶² Ferenczy, 1989, p62-64.

⁶³ Nobuo, Taiji, Torao, Chu, 1980, p220.

⁶⁴ Hiroshige 61 évesen, 1858-ban, hívő buddhistaként halt meg. Sírfelirata szerint ecsetjét Edoban hagyva hátra, új útra indul és a Paradicsom összes szép látványát szeretné csodálni.

⁶⁵ Ferenczy, 1989, p67-68.

⁶⁶ Ezek a képek a Heian-korszaktól terjedtek el (794-1185), bizonyos helyszíneknek a különböző évszakokban felmerülő, költészetből is ismert különlegességeit ábrázolták/ Trede, Bichler, 2010.p8.

hagyományra is emlékeztetett.⁶⁷ *'Szilva kert Kamatában'* (1857) kép természetéhez fűződő viszony és természettel való együttélést mutatja be. A kerti képbe a hangulati és természeti elemek kapnak szerepet, a figurák csak a háttérben jelennek meg. A képsorozatok jellemzője a hétköznapi pillanatok és tevékenységek művészi szintre emelése, meghagyva az egyszerű, letisztult stílusjegyeket. A metszeteken a japán emberek tájhoz és a természet viszonyaira való fejthajtó alkalmazkodása látható.⁶⁸ Tulajdonképpen a sűrűn lakott vidékeket jelenítette meg tájképként, hiszen általában minden lapon embereket ábrázol, viszont a munkavégzést nem helyezi a kép előterébe. Különböző szociális rétegeket, vagy turistaként megjelenő utazókat mutat be, mindezt úgy, hogy zavartalan idill, a jólét városa tárul elénk. Műveiben felfedezhető a késői shogunátus visszas jelenségeinek szelíd, visszafogott ábrázolása. Emellett a növények kapnak jelentős szerepet a kompozícióban, a színek vagy évszak meghatározása szempontjából.⁶⁹

Összességében elmondható, hogy a japán művészi alkotások csupán vonalból építkeztek, melyben egy festői, inkább rajzilag közölt kifejezőmód került előtérbe. Ezekben az ember a természettől kapott benyomásait, érzéseit mondja el gyorsírási rövidekkel.⁷⁰ Térformaként felfedezték az átlók jelentőségét, elengedték a szimmetrikus központi komponálást, ehelyett az asszimetria lépett érvénybe. Valóságos művészi elvvé lépett elő a szimmetria hiánya az egyensúly törvényével szemben. A teljességet az a szabadságérzés adta, amelyben nem az ismétlés elégítette ki a lelket. Képszerkesztésben sokszor a japán tradíciókban gyökerező madártávlatban történő megjelenítés kerül előtérbe, amellett hogy a kép centrumát egyetlen pont sem határozza meg-'off-centrum'-, így a néző végigvezetheti tekintetét a képen. Jellemző kompozíciós elvnek számít ezek mellett, a nézőkhöz közel helyezett kép széle által legtöbbször félbevágott motívum, mely mögött, vagy előtt a közép-, vagy háttérben valamilyen jelenet játszódik le. Ez a képkivágat látszólagos véletlensége valamely cselekedet megfagyasztását sugallja. Az erőteljes és kontrasztos színek mellett a finoman összeállított rokon árnyalatok, a színek nagy feületen történő, árnyékolás nélküli alkalmazása is ennek az időszaknak az eszköztárához tartoztak. Ezen művészi technikák mellett a tájképekben feltűnő természet és ennek tisztelete is szignifikáns. A fametszetek témái a táj és ember kapcsolatát a japán vallással megegyezően mutatják be, és jelenítik meg.⁷¹

⁶⁷ Trede, 2010, p8.

⁶⁸ Noguchi, 1936, <http://www.hiroshige.org.uk>

⁶⁹ Ferenczy, 1989, p70-71.

⁷⁰ Nádai, Nyugat, 1938, nr2. p431-435.

⁷¹ Trede, Bichler, 2010, p7-11.

JAPÁN KERTMŰVÉSZET HATÁSA EURÓPÁRA

XIX. század végi művészettel kapcsolatban számos könyv tesz említést a festészetben megfigyelhető japán befolyásról. Ezen témakör feltárásával betekintés nyerhető a Távol-Kelet művészetébe, illetve a kapcsolódási pontok és párhuzamok felfedezésével értelmezhetővé válik a két különböző gondolkodás- és ábrázolásmód sajátosságainak összevetődése.

„Van egy bizonyos sárgaláz, mely időnként elfogja az európai művészetet és amelyről köztudomású, hogy fészke Kelet- Ázsiában van. Egyszer Kína- divatnak nevezik, máskor „japonizmus”- nak. Szép, de izgalmas betegség... Azóta Kelet- Ázsia szellője körülbelül minden évszázadban rálehel az európai izlésre.”⁷²

A japán civilizáció zárt, elszigetelt része volt a világnak mindaddig, amíg 1854-ben Amerikai hadihajók arra nem kényszerítették, hogy nyissa meg piacát a külföldi kereskedők számára –és mint más leigázott ázsiai nemzet- aláírta az egyenlőségi szerződést, melyben engedményezte a nyugati világ egyoldalú gazdasági és jogi előnyeit.⁷³ Ekkor a japán művészet megnyitotta piacát, s feltárult a világ számára. Erre az időre tehető a japán kapitalizmus kialakulásának és virágzásának kora. A kialakuló európai és amerikai kapcsolatok a gazdasági élet fellendítői voltak, de egyben a japán kultúrára is nagy hatással voltak.⁷⁴ Japán felismerte, hogy egyetlen lehetősége függetlenségének megtartásához a modernizáció megkezdése volt. Így 1867-ben a császári uralom helyreállításával felállította a Meji kormányt,⁷⁵ melynek eltökélt szándéka volt a két világ közti gazdasági és katonai rés megszüntetése. A feudális rendszer eltörlésével, a nyugati ötletek és üzleti kapcsolatok fejlesztésével megkezdődött a modernizáció, ami japán esetében azonos volt a nyugatiasodással. A Meji kormány ezzel együtt felismerte, hogy Japán szempontjából a legfontosabb, hogy egyedi kultúrájuk elismerést nyerjen a Nyugati világban.⁷⁶

Az európai feltűnést egy műgyűjtő, holland kereskedő –Bracquemond– felfedezése jelentette, aki csomogoló anyagon látta meg a japán művészeti alkotást, Hokusai- féle fametszeteket egy párizsi nyomda pincéjében. Ezek után szárnyra kapott Európában a Távol-Kelet népszerűsége és a japánt elemző művésztársaságok létrejötte mellett, impresszionista festőkre gyakorolta a legnagyobb hatást.⁷⁷

⁷² Nádaï, Nyugat, 1938, nr2. p431.

⁷³ Seiki, Journal of Garden History, 2007, nr3. p244.

⁷⁴ Leipnik, Művészet, 1905, nr1. p18.

⁷⁵ Meji jelentése: felvilágosult ideák

⁷⁶ Seiki, Journal of Garden History, 2007, nr3. p244.

⁷⁷ Nádaï, Nyugat, 1938, nr2. p431- 435.

Az akkori világ arculatának bemutatására különböző világkiállításokat rendeztek felvilágosult nemzetek városaiban. Japánnak szüksége volt arra, hogy a világ előtt nyíltan reklámozhassa kultúráját, potenciális mivoltát és termelékenységét annak érdekében, hogy a nyugati civilizáció által elismerté válhasson. Ennek legjobb lehetőségét a világkiállításokon való részvételben látta.⁷⁸ Az 1862. évi londoni világkiállításon színes fametszeteket mutattak be, amelyek még ez évben Párizsba kerültek, ahol a fiatal művészek dicsőítve fogadták a keleti alkotásokat.⁷⁹

Az 1867-es párizsi világkiállítás Keleti pavilonja is jelentős lehetőséget kínált a zárt világba való betekintésre. A japánkertek 1873-as Bécsi Világkiállításokon tűntek fel elsőként, majd a St Louis-i Világkiállításon, a Louisiana Purchase Exposition-on szélesedett ki 1904-ben, ahol már megjelentek az első sétakertek. A japán kiállítás önmagában 7 holdnyi területet foglalt el, ami a legnagyobb külföldi résztvevő számára juttatott területet jelentette. A kiállítási kert megtervezésére Hayato Fukubát⁸⁰ kérte fel a kormány. A császári japánkert hozzávetőlegesen 2 holdnyi területen feküdt el, mely tartalmazta a kötelező elemeket a kanyargós utakat, tó – sziget együttest, vízesést, dombokat, tipegőket, köveket és kőlámpásokat, különböző pavilonokat. Az amerikai sajtó a japáni kerteket a 'klaszter drágakövekkel kirakott drapéria' gyönyörűségével írja le. Tehát a kiállítás egyértelműen bemutatta a japán tájképek lehengerlő szépségét az amerikaiaknak, s ezzel közvetve növelte a bemutatott növények exportjának lehetőségét.⁸¹

Annak ellenére, hogy Japánban az ukiyo-e fametszetek korszaka leszálló ágát élte, európai megjelenése nagy feltűnést keltett. A japán művészet varázsa a más kultúrák iránt rendkívül nyitott imperialista Európára, legfőképpen párizs művészeire nagy hatással voltak. A szokatlan és furcsa, de egyben kifinomult és elegáns keleti elemek új ideológiai szellőként, frissítő szellemként hatottak a sokszor nyomasztó új ipari társadalom számára.⁸² Ennek nyomán terjedt el Franciaország szerte a „japonizmus” divatja, mely a japán fametszetek és műtárgyak gyűjtése mellett, a kertművészetben is éreztette hatását. Megújította a festészetet

⁷⁸ Seiko, *Journal of Garden History*, 2007, nr3. p244.

⁷⁹ Leipnik, *Művészet*, 1905, nr1. p18.

⁸⁰ Hayato Fukuba (1856-1921) 1891-ben a 'Császári Kertek Mérnöke'-'Engineer of Imperial Gardens' címet nyerte el. A Louisiana Purchase Exposition évében (1904) az Ötödik Hazai Ipari kiállítás tervezője is volt, ezért Koreo Ichikawa-ra bízta a japánkert építésének vezetését./ Seiko, *Journal of Garden History*, 2007, nr3. p246.

⁸¹ Seiko, *Journal of Garden History*, 2007, nr3. p244-248.

⁸² Flynn, <http://www.yale.edu/ynhti/curriculum/units/1982/4/82.04.03.x.html>

természetlátásában, és különös térszerkesztése miatt az eddigi kompozíciós elveket is felfrissítette.⁸³

A francia művészek társaságokba⁸⁴ kovácsolódtak, illetve jelentős kiállításokból⁸⁵ merítették inspirációjukat, ahol nyomatokat, festményeket, tusképeket és kerámiákat mutattak be. Azon művészek, akiknek nem volt még saját kiforrott stílusa, könnyedén beleépíthették a japán művészi elemeket saját munkájukba. A japonizmus divatját józan eredetiségnek definiálták, amely kitör a klasszikus hagyományokból.⁸⁶ Összegezve a különböző művészek átvett technikáját, végigkövethető, hogyan érte el Euópát és milyen hatásai voltak az Ukiyo-e-nek és a fametszésnek a képzőművészetben. Főbb meghatározó szerkesztési elvek:

— Dekoratív minták- állat- növény- rovar motívumokra visszavezethető ornamentikák, rácsok, keretek használata, művészi monogrammok képzése a kalligráfia és vonalvezetés tudományával ötvözve.

— Gazdag színpalettán mozogva, élénk színek használata, összefüggő felületként, foltszerűen alkalmazva, árnyékhatás nélkül.

— Vonalhasználat, fekete sziluett- nyomatékosított körvonal közepes megvilágítás mellett, átlók, vonalak találkoztatása.

— Kompozíciós eszközök, kivágás- levágott kompozíció, asszimetria, egyszerűsített, nem hivalkodó, függőleges formátum, emelkedett távlatok, új térhasználat- üres tér.

— Új téma a mindennapi élet- táj és ember kapcsolata, a természet közelsége, a hétköznapi életben megjelenő kert- növény- természet és a hozzá való viszonyulás, természeti jelenségek emberi tulajdonsággal való felruházása.

„A felkelő Nap fénye és a virágzó cseresznyefák távoli illata beleivódott az európai kultúrába. Ezt a hatást nevezték jobb szó híján impreszzionizmusnak.”⁸⁷ írja Nádain Pál a Nyugatban.

A japonizmus létjogosultsága vitathatlan, ám mint az előbbi idézet írója, hatásának értékelése többféleképpen azonosítható. Nádain Pál nagyra értékelve mutatja be a japán művészetet, de európai mivoltát gúnyosan kicsinyíti le, miszerint a japán természetszemléletben rejlő magas fokú művészetre „Európa csak enyhe sejtelmekkel tud ráeszmélni, mert a sokezeréves bölcselet hiányzik az igazi értékeléshez.”⁸⁸

⁸³ Ferenczy, 1989, p88.

⁸⁴ Pár francia művészből és kritikusból álló titkos társaságot alapult 1867-ben Siciété du Jing-Lar néven. Céljuk az volt, hogy a japán művészetbe való elmélyedés mellett elismerést kapjanak, mint nyomat és dísz tárgykészítők. A tagsági kártyájukat Bracquemond tervezte és nyomtatta / Nord, 1950, p143.

⁸⁵ 1867-1878 Paris Universal Expositions, 1883 Paris Gallery of Georges Petit kiállítások a japán művészet retrospektív bemutatói voltak. / Seiko, Journal of Garden History, 2007, nr3. p244.

⁸⁶ Nord, 1950, p143.

⁸⁷ Nádain, Nyugat, 1938, nr2. p431-435.

⁸⁸ Nádain, Nyugat, 1938, nr2. p435.

4. JAPONIZMUS A SZÁZADFORDULÓ FOLYÓIRATAIBAN

NEMZETKÖZI PERIODIKÁK

Az Európába eljutott japonizmust és lecsapódásait a magyarországi megjelenés előzményinek tekinthetjük. A folyóiratok a mindennapi élet eseményeire reagálva, az érdeklődési köröknek megfelelően publikálták példányaikat, amelyek alapján a japán művészet formavilágának és természetszemléletének integrálódása végigkövethető.

(A nemzetközi lapokban megjelenő cikkek vizuális összesítését az A-1-es melléklet mutatja)

A **'Möller's Deutsche Gartner Zeitung'** 1886-tól havi rendszerességgel megjelenő szaklap volt, melyet Ludwig Möllers vezetett. A japán vonatkozású cikkek nagy részét **Alfred Unger**,⁸⁹ német származású botanikus publikálta. Hosszú éveket töltött Japánban, közben a *L.Boehmer & Co.* nevű cégnél kapott állást, ahol különböző botanikai kísérletezést, növénytermesztési gazdálkodást végzett, emellett az ő nevéhez fűződik a Tsiugtau megkopaszított hegyének fásítása, illetve egy lilium faj (*Lilium longifolium*) megtalálása és nevezéktani bejegyzése is. Később, a Japán- Orosz háborús helyzet fokozódása és honvágya miatt visszatért Németországba, ahol heidelbergi birtokán japánkertet hozott létre.⁹⁰ Alfred Unger első tudósítását Yokohamából 1891-ben írta és egészen 1914-ig publikált cikkeket Japánból. Ezek nagyrészt botanikai elemzéseket és növények részletes leírását tartalmazta, mely a japán flóraelemek viselkedéséről informált. Kertművészeti szempontból jelentős írásokból kevesebb volt, de ezek alapján egyértelműen megállapítható a japáni tájszemlélet bevezetése az európai művészetbe.

A következő japáni cikk **Oswald Frank**tól érkezett, aki szintén a L. Boehmer & Co. cég dolgozója volt és egy magnólia faj (*Magnolia obovata*) felhasználásáról, illetve morfológiai adottságairól számol be. Különböző fajok (*Paeonia* sp, *Lilium* sp.) betegségeiről szóló írásokon kívül 1897-ben részletes leírást publikált Unger a Japán hegyvidéki flóra jellegzetességeiről.⁹¹

⁸⁹ Alfred Unger (1865- 1938) botanikus, a Német Követség orchideáinak ápolására kapott megbízást Yokohamában, a Yokohama Nursey Company-nél.

⁹⁰ Japán felesége unszolására, aki a fametszés tudója volt, a házaspár saját katalógust állított össze japán kedvelt növényeiről. Unger növénytan leírásokat készített, felesége pedig fametszetekkel illusztrálta a növénytan jegyzéket. Az első példány 1901 novemberében jelent meg, *'Unger, Mary E. The favourite flowers of Japan' / Hasegawa Publicing Co./* címen. A nagy siker hatására később több változat is készült a katalógusból.

⁹¹ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1891, nr11. p112-113; nr16. p166-167; nr26. p247; nr29. p305-306; nr52. p333-335.

1898-ban küldött értesítés, az első valós kertművészeti vonatkozású beszámolóknak tekinthető. A növényvilágon kívül kerti objektumok, térszerkezetek is megjelennek az elemzésében. Illusztrációként Okuma gróf kertjéről és a Tokioi kertről csatol képeket a *'Japán kertekből'* című írásához. Érintőlegesen számol be a japánkertek esztétikai megjelenítésének és elrendezésének műészetéről.⁹²

Ezek után, az 1900 –as évek eleje tekinthető a legnépszerűbb éveknek a japán kultúra kapcsán. Ekkor beszélhetünk a legtöbb említésről, nem csupán botanikai, de kertművészeti, tájépítészeti vonatkozásban is.

1901-ben a kínai lilaakácról (*Wisteria sinensis*) és variációiról, majd a boróka (*Juniperus Sanderi*) növényről, annak felhasználásáról, megjelenési formáinak és helyeinek különlegességeiről jelen meg cikk. Még ebben az évben, az írisz és liliom (*Iris tectorum* és *Lilium Alexandrae*, *Lilium rubellum*) ültetvényeken készült képek alátámasztják Alfred Unger széleskörű keleti munkásságát, az akkori termesztés és botanika jellegzetességeit, a növények termesztésének, csomagolásának és eladásának folyamatát, illetve ezek kapcsán belátást nyerhetünk a táji környezetbe.⁹³

Az 1902-es évben a dendrológiai különlegességek kerülnek középpontba. Különösen a *Davallia bullata* extravagáns felhasználásáról értesülhetünk.⁹⁴ Egyrészt, mint különböző figuraformákba képzett dekoráció, másrészt a *Davallia bullata* ladbakészítés folyamatáról is részletes képet mutat a szaklap, melyből nem csak a termesztési sajátosságok, de a munkakörökről és japáni szociális életről is informálódhat az olvasó.⁹⁵ A növény beszámolók jellegzetessége hogy kertrészlet képeken szemléltetik a növény egyedeket (pl.: *Acer polymorphum dissectum* Alfred Unger magánkertjéből), így ezek a képek kertépítészeti fontosságúvá válnak.⁹⁶

1903-ban a *Wisteria sinensis* kapcsán megjelenő képen egy faragott kőlámpás mellett feltűnik egy befuttatott pergola. A két objektum a társasági élet középpontjaként jelenik meg, így a hétköznapi élet mozzanatait tárja elénk a tudósítás.⁹⁷ Az ez évi 41. számban megjelent, *'Kertművészet Japánban'* (*Gartenkunst in Japan*) értekezés egy német tájépítész által

⁹² Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung 1898, nr45. p320-321

⁹³ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1901, nr. 26. p305-306; nr27. p329-330; nr28. p333; nr29. p348; nr34. p407, nr46. p552-554

⁹⁴ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1902, nr4. p39-40

⁹⁵ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1902, nr35. p423-424

⁹⁶ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1902, nr18. p208.

⁹⁷ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1903, nr12. p132-133.

Münchenben tartott előadása alapján készült el. Ebben a tudósításban szintén inkább a növények és a kertész feladatai kerülnek előtérbe.⁹⁸

Értékes képanyag jelenik meg az 1903-as szokatlan tél után,⁹⁹ majd 1904-ben a japáni téli tájképekről hosszas leírást találhatók. A házi kertek mellett a japáni kertekben megjelenő növénykultúra is bemutatásra kerül.¹⁰⁰

1905-től kezdődően 1914-ig visszatérnek a botanikai elemzésre szűkített publikációk, ezek mellett a gyártási technológiák, ültetvények és növények felhasználásának bemutatása. Egy 1905-ös *Cycas revoluta*-ról szóló publikáció a növény felhasználását és megjelenési formáit írja le. Több fénykép is található különböző templomok és kertek részleteiről.¹⁰¹

A Németországba hazaköltözött Unger heidelbergi tudósításainak legértékesebb mozzanata egy 1914-es cikk, melyben saját Heidelbergben kialakított japánkertjében ápolt íriszt (*Iris kampferi*) mutatja be.¹⁰²

1989-óta évente kétszer megjelenő '**Die Gartenkunst**', az egyik legtekintélyesebb tudományos folyóiratok egyike. Itt megjelenő cikkek között sok japáni művészetet magyarázó szöveg olvasható.¹⁰³

1910-ben **Camillo Karl Schneider** '*Über japanische Gartenkunst*' című, két számon át tartó¹⁰⁴ publikációja a japán kertművészetet költői hangvételbe bemutató, értékes képanyagot tartalmazó művészeti magyarázata. A szerző központi kérdése, hogy milyen viszonylatban áll a japán kertművészet a hazaival, melyre mély fejlődéstani elemzés és művészi értékek és érzések felsorakoztatásával, illetve a keleti művészet párhuzamba állításával próbál választ keresni. Végigvezeti, hogy az egyes Ázsiai kultúrák miként fejlődtek együtt természetlátásukban a tájfestészettel és kertművészettel. Ezzen szemben a nyugati kultúra más, kisimult és követhető léptékekben haladt s ez adja a Nyugat- Kelet közti különbség alapját. A nyugati civilizáció nincs annyira a természethez kötve, mint például a Japán, ahol a természeti előképekből fakadnak a természeti motívumok használata. Végül azt a konklúziót vonja le, hogy a szabadművészek érzéseiket adják át a kert- és tájépítészen keresztül, hasonló képpen a japánokhoz. A japán kultúra bebizonyítja, hogy a művészet a természet felett áll, de kifejezés módja lényegében idegen az európai ember számára. Ezért

⁹⁸ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1903, nr41. p486-490.

⁹⁹ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1903, nr25. p290; nr34. p402-405.

¹⁰⁰ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1904, nr36. p425-426.

¹⁰¹ Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1905, nr19. p222-224.

¹⁰² Unger, Möllers Deutsche Gartner Zeitung, 1914, nr36. p410.

¹⁰³ <http://www.die-gartenkunst.de>

¹⁰⁴ Schneider, Die Gartenkunst, 1910, nr1. p1-7, nr2. p19-22.

csodálhatónak, de nem utánozhatónak definiálja a keleti kifejezésmódot, mivel nem tölthetjük meg őket azzal az esszenciával, amely életre kelti őket. A cikk kertművészeti elemzést nem ad a japánkertekről, csupán a keleti emberek mély természettiszteletét és szemléletét, ábrázolásmódját mutatja be.¹⁰⁵

Még ebben az évben megjelenik egy bemutató **Friedrich Henkeltől**, aki *J. Conder Landscape Gardening* című, japán kertművészetet elemző könyvéről szinte kitörő lelkesedéssel ír. A szerző maga a könyv német fordításán dolgozott, mely a kertépítéssel és tájépítéssel művészeti és elméleti szabályait tárja elének a legkorábbi időktől kezdve.¹⁰⁶

A következő, az egyik legjelentősebbnek számító, kertművészeti cikk hosszas szünet után jelent meg 1926-ban *'Ueber Gartenkunst und Gartnerei in Japan'* címmel. A szerző, **Hans Molisch**, átfogó kertművészeti és kertészeti elemzést ad a japánkertekről. A hosszas botanikai elemzések- beleértve a metszések, szaporítások, különleges igények, alakok és megjelenéseket -mellett a különböző kerti objektumokat sorakoztatja fel. Elmondja ezek fontosságát, általános filozófiáját, ezzel érintőlegesen természetvallásuk is elemzésre kerül. A legfontosabb növényelemek és alkotások mellett virágünnepeikről és más tradíciókról, kultúrájukról és érzésvilágukról is értesülést kapunk a cikkből.¹⁰⁷

1936-ban egy másik jelentős publikációban- *'Die Kunst des Landschaftlichen Gartens in Japan'* - a japánkert meghatározó elemeit sorakoztatja fel **Michael Mappes** tájkertész. Elsősorban kijelenti, hogy a német kertből számítani kell a számalmas utánzását a japánkertnek, mely a természet és művészet egybeforrását igényli. Ezek után bemutatásra kerülnek a főbb kerttípusok, ezek elemei s rendezési elvei, más művészeti ágak párhuzamában. Leírja a japánkert sajátosságait, melyet a lassan növekvő fáknak, széles levelű örökzöldekben, mohás- páfrányos területekben, vízi utakkal, tipegőkkel kirakott, görgetek kövekkel övezett területben látja, ahol a csobogó víznek ugyan olyan művészete van, mint a kövek elrendezésének és a házépítésnek. A tájba illeszkedő kertek mellett ír a szárazkertek kialakításáról, teakertekről, az elmúlás művészetéről.¹⁰⁸

Oskar Kühl által szerkesztett német kertészeti folyóiratban, a *'Gartenschönheit'*-ban 1920-tól több japán szellemű írás is megjelent. Ebben az évben a Japán virágkultúra¹⁰⁹ mellett, bemutatásra kerül a Japán nőszírom¹¹⁰ és Japán túlevelű növényei.¹¹¹

¹⁰⁵ Schneider, Die Gartenkunst, 1910, nr2. p19-22.

¹⁰⁶ Henkel, Die Gartenkunst, 1910, nr2. p32.

¹⁰⁷ Molisch, Die Gartenkunst, 1926, nr4. p49-54.

¹⁰⁸ Mappes, Die Gartenkunst, 1936, nr8. p28-32.

¹⁰⁹ Kakuzo, Gartenschönheit, 1920, p51.

1921-ben 'Vom Japanischer Garten' címen **Lafcadio Hearn** írásában olvashatunk a japán virágkötés mesterfokú precizitásáról, illetve a japánkertek fő kialakító elveiről, és rendezéséről.¹¹²

A további botanikai különlegességek és virágkiállítások mellett 1924-ben Camillo Schneider a keleti ember különleges természetlátásáról és kertjének kialakításáról is beszél.

„Kert elsősorban egy hely, ahova az ember a gondolataiba mélyedve elmenekülhet.”¹¹³

Elemzi a két világ közti különbséget, miszerint a keleti művészet kulturális elemeit a természeti motívumokban érzelmi alapon jeleníti meg, melyek morális szimbólumokká válnak. Ezzel szemben Európában a természetábrázolás csak érzelmi alapon nyugszik. Részletesen leírja a megjelenő anyagokat, objektumokat, a kert kinézetét, a növények és faegyedek pontos elhelyezésének filozófiáját, így teljes képet nyújt a japáni kertekről.¹¹⁴

1925-ben **Hans Kat** nagy lelkesedéssel ír a németországi japánkertekről, elítéli a keleti irányzattól való idegenkedést, illetve a japán kertművészet mögöttes tartalmát próbálja bemutatni.¹¹⁵

A következő időszakban újból a virágkülönlegességek, miniatűr kertek kerülnek középpontba, majd 1927-ben egy japáni kert kerül bemutatásra, melyben a szerző a kertművészet vallási gyökereivel párhuzamosan mutatja be az egyes objektumokat, a japán kertészt pedig varázslónak titulálja.¹¹⁶

Ezek után 10 éven keresztül nem publikáltak kertművészeti szempontból jelentős cikket, csupán egyes növények és különlegességek kerülnek bemutatásra.

1336-ban a japán kertkapukról olvasható egy bemutató publikáció¹¹⁷, majd 1937-ben Japán kertidálokról ír **K. Takashima**, melyben kronologikusan haladva mutatja be a japáni kert különlegességeit, elemeit, típusait, külön példákat hozva az egyes korszakok meghatározó képére. Leírja, hogy már a középkor előtt, amikor más népek még csak a természet szürkeségében s félelmében éltek, Japán már akkor felfedezte a természet báját. A különböző kertformák fejlődése is ebből a kultúrában való elmélyülésből fakad. Ezek során elemzi a zen buddhizmust, mely titokzatos irányzat különös értelmet nyert a kertekben. Kertművészeti példákkal mutatja be az egyes kerttípusokat, így elemzésre kerül Shogun Yoshimitsu által építtetett Arany Pavilon és a kiotói Ryóandzsi templom szárazkertje. A víz és kő, min a két

¹¹⁰ Ismeretlen szerző, Gartenschönheit, 1920, p53.

¹¹¹ Foerfter, Gartenschönheit, 1920, p216.

¹¹² Hearn, Gartenschönheit, 1921, p118.

¹¹³ Schneider, Gartenschönheit, 1924, p129.

¹¹⁴ Schneider, Gartenschönheit, 1924, p129-126.

¹¹⁵ Kat, Gartenschönheit, 1925, p134-136.

¹¹⁶ C.S., Gartenschönheit, 1927, p14-15.

¹¹⁷ Noth, Gartenschönheit, 1936, p233-235.

legfontosabb elem is megjelenik a cikkben s a kőrendezés metodikáját külön elemzi a szerző. Ezek után a teázási szokások, teaívó ceremóniák, és a hozzájuk kapcsolódó teakertek kerülnek bemutatásra.¹¹⁸

Ezek alapján megállapítható, hogy bár változatos témában és nem mindig konkretizáltan kertművészeti kapcsolódásban, de rendszeresnek és folyamatosnak mondható a japán kertkultúra iránti érdeklődés. A szaklapokban megjelenő cikkek, nem csak esztétikai értékük alapján sorakoztatják fel a keleti különlegességeket, hanem természetlátásukban rejlő művészetüket próbálja felfedezni és bemutatni. Elmondható hogy mindig csodálattal és nagy lelkesedéssel írják beszámolójukat, ám általában az 'utánpótlást' elítélik és értelmetlennek találják a két világ közötti kulturális különbségek miatt. A kertművészeti vonatkozás során egyértelműen elemzésre kerül a kert hitéletből fakadó filozófiai többletjelentése. A japán természetszemlélet és tájhoz való hozzáállást az európai ember láthatóan nagy odaadással csodálta és irigylésre méltónak tartotta.

¹¹⁸ Takashima, Gartenschönheit, 1937, p61-64.

MAGYARORSZÁGI MEGJELENÉS

A magyarországi fejlődés néhány éves késéssel követte sokszínűségében, építészeti illetve szociális elvekben és megoldási módszerekben is az európai korszakváltást. A magyar kertészeti és tájépítési folyóiratok változatos rendszerességgel foglalkoznak ezen japánkertek kialakulásával, jellemzőivel és tervezésükkel. (A magyar lapokban megjelenő cikkek vizuális összesítését az A-2-es melléklet mutatja)

Magyarországra gyakorolt japán hatás átfogó megismerése érdekében hétköznapi témákkal foglalkozó hetilap elemzése során egyértelművé válik a társadalom általános érdeklődése a keleti világ felé. A **'Vasárnapi újság'**¹¹⁹ 1891-ben, japán kormányzási szokásokról számol be, illetve a következő években is viszonylag rendszeresen érkezik hír a japán világ tradícióiról, rendbizottságairól, különlegességeiről.¹²⁰

1894-ben Ferenc Ferdinánd 'Föld-körüli' utazása révén ellátogatott Japánba is, amelyről részletes leírást publikálnak. A több számon keresztül tartó cikk leíró képet ad vallásról, társadalomról, hagyományokról, tájszemléletről emellett pedig képes illusztrációval is gazdagítja a lapot, a *'Felkelő nap országáról'*¹²¹.¹²²

1895-ben hasonló lelkesedéssel írnak a japán kultúráról, színi előadásairól, gésák és japán nők szokásairól, a Japán császárról,¹²³ ezen kívül 1897-ben több számon keresztül mutatják be a *'Levelek Kelet- Ázsiából'* sorozatot melyben B. Kemény Endre számol be yokohamai élményeiről, fürdőzésről, étkezési szokásokról, gazdálkodásról és állattartásról.¹²⁴

Különös figyelemmel kísérik a japáni színházi előadásokat, színészeket, drámai előadásokat.¹²⁵ 1904-től az Orosz- Japán háborús helyzet fokozódásával a két nép közötti

¹¹⁹ A Heckenast Gusztáv indította újság, 1854- 1922 között heti rendszerességgel közölt képes, ismeretterjesztő cikkeket, a korszak leghíresebb tudósaitól, íróitól (Jókai Mór főmunkatárs mellett Arany János, Herman Ottó, Gyulai Pál, Tompa Mihály és Pákh Albert.) (<http://hu.wikipedia.org/wiki/>)

¹²⁰ Vasárnapi újság, 1891, nr4. p53-54, nr23. p367.

¹²¹ 'A felkelő Nap országából' Vasárnapi újság, 1894.nr32.p726; 1894, nr45. p747; 1894, nr47. p760;

¹²² 'Ferenc Ferdinánd Főherceg földkörüli útja', Vasárnapi újság, 1894. nr4. p51-54; 1894. nr6. p86-87; 1894.nr7.p202-204; 1894. nr8.p119-122; 1894.nr10.p150-154.

¹²³ Vasárnapi újság, 1895, nr3. p41-42Vasárnapi újság, 1895, nr9. p134-136; 1895, nr10. p148-149; 1895, nr17. p267-270; 1895, nr18. p284-287; 1895, nr22. p355.

'A japánok hazafisága' Vasárnapi újság, 1895, nr15.p236.

¹²⁴ B.Kemény,' Kelet- Ázsiából' Vasárnapi újság, 1897, nr15.p231-232; 1897 nr16.p.251-252.

¹²⁵ 'A buffaloi pan-amerikai kiállítás' Vasárnapi újság, 1901, nr37.p592-594.

'A japán színészek' Vasárnapi újság, 1902, nr8.p123.

'A japán dráma és színpad' Vasárnapi újság, 1902, nr9. p139-140.

'Egyveleg' hírek, Vasárnapi újság, 1902, nr10. p152.

'Szada Yakko arcképe', Vasárnapi újság, 1902, nr11. p170-171.

Képek, Vasárnapi újság, 1903, nr12. p184-185.

viszály központi hírértékűvé vált. Egészen 1905-ig folyamatos tudósítás érkezett a felek helyzetéről, harcmodoráról.¹²⁶

Képzőművészeti vonatkozásban fontos megemlíteni az 1909-es 41. számban megjelent cikk Torna Gyula Japán és indiai képművészéről szóló publikációt, mely a festő egy évnyi utazásának és élményeinek eredménye.¹²⁷

Kertművészeti szempontból jelentős cikket is publikált az újság. A beszámolót az utazó pap, gróf Vay Péter írta nipponi házáról, melyhez csatolt fényképek mutatják a ház japán kertjét. A kulturális hátteret is bemutatva ír az építészetéről, saját házáról, kertművészetről:

*„Japán kertészei megérdemlik világhírüket. Mindannyi kész művész. De hiszen a kertészet és virágrendezés itten mindenkor a művészetek közé sorozódott. Ki ne hallotta volna hírét a nagy Kobori-nak, ösmertebb az ő neve a világ e táján, mint mifelénk a Le Notre-é. De míg Versailles virágágyai- és fasorainak tervezője elsősorban geometrikus formákat rajzol és kertje mintegy a palota építészetének kiegészítése, addig Kobori Enshu ligetei, mint az angol parkok, a természetet utánozzák. De ugyanezt mondhatnánk Japán összes művészeteiről.”*¹²⁸

Majd így folytatja:

*„Az én kertem, mint említém, a teljes békét, a tökéletes csendet fejezi ki. Már olyan a hely természetes fekvése, hogy a nyugalom és csend önmagától hat a szemlélőre. A művész mindössze pár cserjét ültetett a fák törzseihez, néhány hatalmas sziklatömbbel óhajtott még jobban kiemelni a növényzet bujaságát és végre megásta a kis tavat, hogy a visszatükrözéssel a fákat és köveket megkétszerezze és az egész kertnek életet adjon.”*¹²⁹

A kert bemutatása mellett lakóházát is elemzi az író. Egyértelműen kijelenti, hogy házának és kertjének mivoltja csak a nép kultúrájának és gondolkodásmódjának alapvető ismerete révén érthető meg, mivel építésze nem az anyagban és a tárgyban lakozik, hanem a fogalomban.

A magyar kertészeti és tájépítési folyóiratok változatos rendszerességgel foglalkoznak a japánkertek kialakulásával, jellemzőivel és tervezésükkel.

A magyarországi szaklapok az európai példához képest jelentős késéssel kezdtek nyitni és érdeklődést mutatni a távol keleti kultúra felé. Az első folyóiratban megjelent kertépítészeti vonatkozású cikk 1904-es, melyet **'A kert'**¹³⁰ lap publikált. **Schilberszky Károly** *Japán*

¹²⁶ 'Oroszország és Japán' Vasárnapi újság, 1904, nr3. p34-35.

'Japánok' Vasárnapi újság, 1904, nr10.p157.

'Művészünnep a vigadóban' 1904, nr16.p258-259.

'A japánokról' Vasárnapi újság, 1905. nr36.p574-575; 1905.nr37.p588-589.

¹²⁷ Paur, 'Tornai Gyula Japán és Indiai képművészete' Vasárnapi újság, 1909, nr42.p849-850.

¹²⁸ Gróf Vay, 'Az én Nippon házam' Vasárnapi újság, 1911 nr52. p1048-1049.

¹²⁹ Gróf Vay, 'Az én Nippon házam' Vasárnapi újság, 1911 nr52. p1048-1049.

¹³⁰ Mauthner Ödön 1895-től 1919-ig volt *'A Kert'* című folyóirat laptulajdonosa és szerkesztője. A kertészet összes ágait magába foglaló kertészeti szaklap minden hónap 1. és 15. jelent meg, ám a lap élete során

kertjeiről’ című közleménye érintőlegesen beszél a társadalom természetéhez való hozzáállásáról, a virágok fontosságáról, a japán emberek virágok iránt egyedülállóan megnyilatkozó szeretetét s virágültetési szokásait. Ezek mellett meglepett hangvétellel számol be a szokatlan bútorozású házak mibenlétéről.¹³¹

Egy jelentős intervallumú szünet után, 1920-ban jelent meg a **’Kertészet’**¹³² folyóirat ismeretlen szerzőjétől származó, kertépítészeti vonatkozású cikk. Dolgozatomban során a későbbiekben bemutatott kis japánkertről itt olvashattam.¹³³

Újabb szünet után, az 1930-as években észlelhető nagyobb volumenű nyitottság a japánkertek iránt. Ebben az évben, Varga Márton¹³⁴ *’Japán kertművészet rövid története és művészi berendezése’* címmel jelentette meg tanulmányát a **’Kertészeti szemlében’**.¹³⁵ Ezt tekinthetjük az első, folyóiratban publikált, japánkertekről szóló átfogó kertművészeti elemzésnek. Varga Márton előrebocsátja, hogy ha külföldi és művészettörténeti jelentőségű kerteket kell utánózni, akkor azt nem egyéni és önkényes változásokkal, hanem alapos tanulmányok alapján, művészi utánzással, a kerttípus szigorú betartásával kell tenni. Ezért tartja fontosnak a japánkert részletes bemutatását is. Az író szerint a keleti kertművészet utánzás eddig nem kapott megfelelő támogatást, pedig minden tekintetben megérdemli. Ezek után bemutatásra kerülnek a fontosabb kerttípusok, majd a művészi irányító szempontokat írja le. Pontos leírást ad az objektumokról (pl. urak védőköve, paradicsomsziget), ezeknek természetet utánzó szerepükről, ám filozófiai töltetüket nem elemzi.¹³⁶

1931-ben a **’Kertészet’**-ben Madarász Aladár *’A japáni kert’* képes illusztrációval ellátott cikke hasonló részletes leírást nyújt, mely kerttechnikai publikáció irányelveket ad a létesítéshez. A szerző indítatása a cikk megírásához az az általános tévhit volt, mely szerint minden olyan kert, amelyben kőlámpás van, már japánkertnek bizonyul. Ezért tartotta fontosnak, hogy az eredeti japáni kert lényegét és megépítését vázolja, így végighaladva a kerti elemeken, bemutatja azokat és használható leírást ad egy japánkert megépítéséhez.¹³⁷

csupán egyetlen cikket jelentetett meg a japánkertekkel kapcsolatban. (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/11103.html>)

¹³¹ Schilberszky, A kert, 1904, no17. p559.

¹³² A magyar folyóiratok vonatkozásában a legértékesebb információforrásnak a *’Kertészet’* lap bizonyult, mely a szakma legrégebbi szaklapja. Több ízben foglalkozik a japán kertstílus bemutatásával, illetve magyarországi japánkertekről is beszámol. A téma felkutatásával és bemutatásával legtöbbet Madarász Aladár és Jécsai László foglalkoztak. (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/11103.html>)

¹³³ Kertészet, 1920, no4. p47.

¹³⁴ Varga Márton, 1886-1952, Magyarországi első japánkert megalkotója

¹³⁵ Az Okleveles Kertészek Egyesület által kiadott *’Kertészeti szemle’* szaklap 1928-ban jelent meg először, 1945-ig, az egyesület fennállásáig publikáltak. (<http://mek.oszk.hu/>)

¹³⁶ Varga, Kertészeti szemle, 1930, no6. p161-168.

¹³⁷ Madarász, Kertészet, 1931, no24. p189-191.

1937-ben Jécsai László 'Japán kert' című írása nyilatkozik újra a távolkeleti kertről. Bemutatja a kerti elemeket, említést tesz ezek fontosságáról és szerepéről, a különböző természetlátás tükrében. Egy olyan különleges és érdekes alkotásnak tartja a szerző a japánkertet, melynek rejtelmeibe és apróbb részleteibe behatolni külön tanulmányt jelent és ez az, amiért kevés hű és szakavatott európai példával lehet csak találkozni. Kijelenti, hogy nem elég egy- két motívumot kihalászva megépíteni a japánkertet, hanem annak előbb a lényegéhez kell közelebb férközni.¹³⁸

Az utolsó kertépítészeti említést 1942-ben Csorna Antal, '*Japán kertek*' című tanulmánya jelenti. Az 'Átlag kertet' bemutatva vezeti végig az egyes meghatározó elemeket, melyek egy más világ gondolatmenetébe való beilleszkedést kísérelnek meg. A vallásos elemmel a cikk nyíltan nem foglalkozik, mivel túl messzire vezetne, ezért csak rövid történelmi beszámolót és kertművészeti elemzést tart¹³⁹

Ezen folyóiratok tanulmányozása után megállapítható, hogy a századfordulón Európa nyit a távol kelet felé. Magyarország jelentős késéssel és lényegesen visszafogottabb mértékben csatlakozott a japán világgal való kapcsolathoz. Ismerkedett a távoli világgal, szokásaival és működésével, ám az európai példával ellentétben művészetének integrálása csak kezdetleges módon jelenik meg. A japánkerti elemek filozófiai rendezésének átvétele nem történt meg. Bár a szaklapok elemzésében az objektumok mögött rejlő filozófiai töltet is bemutatásra kerül, alkalmazásuk csak vizuális szintre redukálódik. A két világ különböző természet szemléletéből adódóan, csupán japonizáló objektumok átvétele történt meg, melyek funkciójukat elveszítve, tájidegen környezetben betöltött esztétikai szerepük révén érvényesülnek.

A századfordulón betörő új keleti irányzat kertművészeti szempontból vett tényleges megvalósulásról nagyon keveset tudunk. Pár későbbi, jelentős, mai napig impozáns megjelenésű magyarországi japánkerten kívül, a századfordulós magán- és villakertekben megjelenő japonizáló hatások rejtve maradtak.

¹³⁸ Jécsai, Kertészet, 1937, no18. p189-191.

¹³⁹ Csorna, Kertészet, 1942, no7. p 82-84.

5. MAGYARORSZÁGI JAPÁNKERTEK

A mai napig jó állapotban fennmaradt magyarországi japánkertek száma rendkívül kevés. Ezek közül, a századforduló kertművészetéből csak Varga Márton japánkertje maradt fent. A többi Magyarországon jelenleg is meglévő és látogatható japánkert későbbi keletkezésű.

Egyedi építészeti értékeket képvisel a Kissvábhegyi lakónegyed, melyet az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület építtetett a századforduló környékén. Az építész Árkay Aladár volt, aki modern stílusban, szervezeten hozott létre egy mai napig egyedülálló villanegyedet. Gercsák Károly az Egyesület elnöke és Márkus Dezső főtitkár egy családi ház telepet álmodott meg ezen a területen, ahova az építész, különböző homlokzatú, általában egy emeletes villákat hozott létre. A XII.-i kerületi Ráth György utca- Tóth Lőrinc utca- Istenhegyi út- Határőr utca közötti területen 37 családi ház és az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület Bérháza épült meg 1910 és 1913 között.¹⁴⁰

Dr. Géczy Imre tulajdonát képezte a **Ráth György utca 28.** számú, szintén Árkay Aladár által tervezett ház. Jelenlegi tulajdonos, Ruszinkó Iván, a házat és a kertet is restaurálta, így ma már nem az eredeti állapotot tükrözi a terület. A kert különálló egységet alkotott az épület mellett, mely sokféle, különböző stílusú objektumokat és növényegyedeket tartalmazott. Nem lehet egyértelműen besorolni egy kertművészeti stílusba sem, viszont japonizáló elemek megtalálhatók benne. A ház homlokzatát egykor többféle aranyozott motívum díszítette, mely között felfedezhető egy japán hatású darumadár s több kisebb szimbólum is. A kertben a mai napig megtalálható egy kő lámpás, illetve a jelenlegi tulajdonos által elbontott kerti medence is feltehetőleg japán ihletésű volt.¹⁴¹

1920-ban jelent meg a **'Kertészet'** folyóirat ismeretlen szerzőjétől származó, kertépítészeti vonatkozású cikk.¹⁴² A folyóirat egy elbújó japánkertről tudósít, mely a főváros gyárnegyedének szívében, a Termochémiai Intézetben lett kialakítva. A cikk szerint **Fliegl László** az intézet igazgatója, a kertészet egy rajongó híve. **Tost Ferenc** műkertész irányítása alapján a maga munkájával létesítette a kertet, amelyet a japán kertművészet szabályai alapján alakított ki. A területen megtalálhatóak voltak a miniatűr hegyecskék között kacskaringózó patakok, amely a középső tóba folyt bele. Kicsi, japán ízű hidak vezettek át a patakon, illetve japánstílusú lugasok és lámpák is megjelentek. Körülbelül 700 fajta volt képviselve a

¹⁴¹ Ruszinkó Ivánnal-, a jelenlegi tulajdonossal- készített interjú alapján.

¹⁴² Kertészet, 1920, nr4. p47.

viszonylag kis területű kertben, melyek a háború viszontagságai miatt botanikailag véve szigorúan nem felel meg a japáni flórának, de teljes illúziót keltenek.¹⁴³ A mai Illatos árok úton nyoma sincs az egykori Termokémiai Intezetnek és a benne elhelyezett kis kertnek. Az egyedi elhelyezkedésű kertről tervek vagy fényképek nem maradtak fent, így csak elképzelni lehet a kialakított iparnegyedi kertrészt.

A későbbi évekről több magyarországi japánkert maradt fenn, melyek esztétikus példái a keleti kertművészetnek, ám ezek inkább formavilágukban mondhatók japáninak, a mélyebb tartalmi megjelenítés, itt is hiányzik. Ma is látogatható az az impozáns japánkert, mely a századforduló után testközelbe hozta a távol-keleti kertművészet mozdulatait a kertész diákokkal, ezzel megtestesítette a kertstílus fogalmát az országban.

Az első magyarországi japánkert megépítője **Varga Márton**, a **Kertészeti és Földmérési Szakképző Intézet** alapítója és névadója. Az intézmény japánkertje 1928-ban készült el mintegy 1586 m²-en, amit még ebben az évben megtekintett Hirohito japán trónörökös. Akkor még csak fiúk jártak az intézménybe, őket öltöztették be gésáknak és a teaházba így szolgáltak fel teát a leendő császárnak.¹⁴⁴

A kert, Japán történelmében jelentős Edo- és Meiji- korszakot reprezentálja. A sík kertek alaptípusán belül a daimyo tavas sétakertek és a teaházi kertek rendszerébe sorolható. Központi eleme az erősen fragmentált partvonalú tórendszer, melybe olyan jelentősebb egységeket helyeztek el, mint a Kincshajó, Teknőcsziget, Darusziget, Semmiség óceánja. Az utak és ösvények előre mesterien megtervezett, mindig új látvánnyal feltároló útvonalon vezetnek, melyet a tipegőkövek ritmusa szabályoz. Minden részlet úgy lett kialakítva, hogy az a kikapcsolódást és a meditációt folyamatosan fokozza.¹⁴⁵

A növényzet változatossága adja a kert spiritusát. A tó környékén kialakuló kedvező mikroklima az igényesebb növények számára is biztosítja az optimális környezeti feltételeket, így a kert jelentős mennyiségű és minőségű taxonnak ad helyet.¹⁴⁶

Ez a kert az ország első, klasszikus példák alapján igényesen kialakított japánkertjeként a kerttörténeti emlékek egyik meghatározó tagja, mivel egy olyan művészi alkotás, amely a kertkultúra és kertmesterségek egyik fontos alapkövét képi.

A **Kolozsvári Egyetem Botanikus Kert és Múzeuma** viszontagságos történeti múltra tekint vissza. Eredetileg Erdélyi Nemzeti Múzeum tulajdonában lévő területen volt található a ma is álló klasszicista épület, a Mikó féle nyári- lak, valamint az ezt körülölelő 14 holdnyi

¹⁴³ Kertészet, 1920, nr4. p47.

¹⁴⁴ Paksi, Kertészet és Szőlészet, 1997, nr12. p23.

¹⁴⁵ http://www.vmszki.hu/text/text2/doc/text21011131001/vmszki_jpkert.html

¹⁴⁶ Paksi, Kertészet és Szőlészet, 1997, nr12. p23.

angolpark. A Múzeum – kert, avagy Mikó- kert, a kor stílusának megfelelően tájképi park szerint lett kialakítva, ezen felül pedig változatos növényvilágát tekintve a gyűjteményes kert tulajdonságait is hordozta magában. Ez alkotta a későbbi botanikus kert gerincét. A Tudományegyetem megalakulásakor, az Erdélyi Múzeum a Növénytan Tanszék számára adományozta kísérleti területnek a Múzeum-kertet, melyből így tudományos botanikus kert lett.¹⁴⁷

Az 1920-as években Alexandru Borza lett a növényrendszertani tanszék vezetője. Ekkor készítette el, **Gürtler Kornél** főkertésszel a mai botanikus kert tervét, mely során kialakították a japáni- kertrészt. A kert három dombon helyezkedik el, közöttük mély árkot és a Cigány-patak, így a tájunkra jellemző világhíres konkréciók, a „feleki gömbök” (= kisebb nagyobb, körülbelül ötven centiméter átmérőjű, gömbölyű kövek) a felszínre kerültek.¹⁴⁸

A klasszikus japánkert minden „kötelező” elemet tartalmaz. A víztükör közepén úszó szigetre jellegzetes híd vezet a teázó kerti pavilonjához.¹⁴⁹ Ez a kőhíd, az úgynevezett szellemhíd, amiről éjszaka a rossz szellemek a vízbe esnek, mert nem veszik észre, hogy a híd pallói nem folyamatosan vannak a cölöpökre rakva. Az út kőlámpások és keleti növények mellett vezet, mint a japánok szent növénye, a japáncseresznye (*Prunus serrulata* var. *Sakura*), a lilaakác (*Wisteria sinensis*), japánakác (*Sophora japonica*).¹⁵⁰ A kertrészletben ezen kívül található egy kőkút kis medencével és a csend köve. A Távol Kelet legszebb taxonjai jelennek meg ezen a területen, a nagy fehérvirágú Magnoliatól kezdve a gazdag Rhododendron gyűjteményig.¹⁵¹

A **Margitsziget** keleti jellegű parkja a sziget északi végében, a Szabadtéri Színpad mögött található, melyet 1882-ben a sziget főkertészevé választott **Magyar György** létesített. A kert középpontjában mesterséges tórendszer áll, mely kisebb tavait csatornákkal kötöttek össze, egy magas szikláról pedig vízesés zubog bele. A tó felszínét vízi liliomok tarkítják, benne aranyhalak és ékszerteknősök úszkálnak. Több száz éves fákkal és örökzöldekkel szegélyezett keskeny ösvények szelik át a parkrészletet.¹⁵²

„A megvesztegetően bájos japánkert úgy nyúlik el a felső szigeten a vízesés körül, mint a természet egy szeszélyt, szabályt, formát nem ismerő szertelen, gondtalan gondolata.”

¹⁵³

¹⁴⁷ Fekete, 2000, Művelődés, 2000, nr4. p27.

¹⁴⁸ Böröcz, 1999, nr.10.

¹⁴⁹ Dr.Berei Soós, 1942

¹⁵⁰ Jablonovszky, 1995, nr2. p8-10.

¹⁵¹ Dr.Berei Soós, 1942

¹⁵² Rexa,1940, p38-40.

¹⁵³ Rexa, 1940, p38.

1930-as évek elején nagy szárazság, majd hatalmas zivatarok, jégesők szinte teljesen tönkretették a termést. A munkanélküliek száma rohamosan nőtt. A nyomor enyhítésére az állam ún. „ínség munkát” szervezett. A rendelkezésre bocsátott pénzből csak földmunkát lehetett végeztetni. Ebből a munkából nyílt lehetőség arra, hogy egy tehetséges kertész technikus **Hrudka Ferenc** tervei és vezetése mellett kiképezhessék az Alföld egyik legszebb kórháziparkját, a **Szentesi Kórház parkját**. Feltöltötték a Kurca nyugati, lapos medrét, megemelték és előre hozták a keleti partot. Megtartották az öreg, egészséges fákat és ligetesen kiegészítették fenyőkkel, nyírekkel, tölgyel, platánnal. Közöttük szökőkutak, függőkertek, sziklakertek, japánkert, virágágyak pompáztak. Valóban felüdülés volt a lábadozó betegeknek itt sétálni. A parkrendezés 1936-ban fejeződött be. Így a kórház ideális környezete, jó híre közismertté vált az országban, honvédségi elmebetegek rehabilitációs központjává is vált.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Dr.Bugyi, 1981, p134.

8. JAPÁN HATÁSOK ÖSSZESÍTÉSE

Kutatásaimat a japán művészetek hatásainak témájában végeztem. A rendkívül összetett, és más értékrendeket képviselő keleti világ vetületének megismeréséhez minden művészeti ágat és életszemléletet szükséges volt felfedeznem. Maga a japonizmus (franciául: japonisme) francia eredetű szó, a japán világ európai megjelenését és művészetekre gyakorolt hatását jelenti. Dolgozatom ebben a témakörben vizsgálja a művészeti stílusok jellemzőit, közülük kiemelve a kertművészeti vonatkozást.

A japánok életvitelét tekintve megállapítható, hogy a nyugati világtól teljesen eltérő életüket és környezetük kialakításának minden szegletét, hitviláguk és a rejtett mozzanatokhoz kötött mondaviláguk tartja életben. A kertművészet kialakulásához egyértelműen hozzá tartoznak ezen vallási-, és világszemléletek, melyek befolyással voltak az európai tájképi jellegű, expresszionista kertek kialakulására.

A japán művészi alkotások megjelenítik és továbbítják ezt a fajta természetlátást, hiszen az egész kelet-ázsiai festészetben kimeríthetetlen volt a táji tematika. A képzőművészetre jellemző erős formai és kompozíciós elemek szignifikáns részei az ábrázolásnak s bélyegei a japán művészetnek. Ezek az átütő jegyek az európai művészetre is kifejtették hatásukat s megújították annak eszköztárát. A japán világ kinyílásakor, a keleti művészet beáramlott Európába, s ez az intenzív formavilág és hangulat meghódította a nyugati köröket és hatalmuk alá vonták az alkotókat.

A japonizmus kertművészeti megjelenése összetett vizsgálatot követel meg, melyben nem csak a létesült kertek, de a szakirodalmak elemzése is alátámasztják a japánkertek érvényességét a századforduló Európájában. A külföldi példákat tekintve kijelenthető, hogy teljesebb nyitottsággal, és szabadabb szellemmel fogadták a más összetételű keleti irányokat. Mind a képzőművészetben, mind a kertművészetben jelentős hatást gyakorolt a japán világ és ennek jelentősége a mai napig érvényes. Elmondható, hogy az 1890-es évektől kezdve a szaklapok által sok információt kap a nyugat a japán világról, bár először csak virágkultuszuk és növénydekorációik kerülnek előtérbe. (Melléklet A-1, Időszalag a nemzetközi periodikákról) Az egyes növények bemutatásán keresztül is egyértelművé válik a japán ember mély természettisztelete. A valós kertművészeti beszámolók és elemzések jóval később, az 1920-as évekre érték el 'virágkorukat'. Ezek mély, alapos, filozófiai és vallási tartalmat is bemutató írások, melyek nem csak az egyes kerti elemek pontos kialakításának és elrendezésének művészetéről tudósítanak, hanem a japánok természetszemléletének, és

kialakult tájművészetének fontosságáról is. Mindezt irigylésre méltónak, és utánozni valónak tartják. Ez a fajta lelkesedés nem csak elméletben jelent meg, Európa nagy aktivitással létesítette japánkertjeit, melyek ugyan elmaradtak az eredeti, tradicionális japánkertek vallási tartalmától, megjelenésükben magas esztétikai értéket hordoznak.

Magyarország jelentős késéssel és lényegesen visszafogottabb mértékben csatlakozott ehhez a mozgalomhoz. Ismerkedett a távoli világgal, ám sokkal kezdetlegesebb módon.

A századfordulós eredményeket vizsgálva, nem csak kertművészeti, de társadalmi és érdeklődési, nyitottsági következtetések is levonhatók, amelyek magyarázatul szolgálnak a hazai japonizmusra.

Magyarországon jellemző az elzárkózottabb, konzervatívabb látásmód. A kertművészetben, a nagyon távoli világ földrajzi idegensége erősen korlátozta a japánkertek kialakulásának, vagy pillanatszerű hatásának lehetőségét. Nem csupán direkt átvételről nem beszélhetünk egyértelműen, de –mint ahogy például Monet kertjében látjuk a japonizáló elemeket, más flóraösszetétel mellett– enyhe áthatások is ritkák. Ez a kor szellemének sajátjaként fogható fel. Nem kifejezetten más kultúra megismerése előtt zárkózott el a köznép, hiszen a folyóiratokat tekintve beismerhető, hogy érdeklődése folyamatos volt. Csupán az elsőnek idegen közérzetet sugározható megjelenések előtt tért ki. Ehhez nagymértékben hozzájárul a vallási különbség is, hiszen a buddhizmus hitvilága akkor még teljesen idegen volt a hazi területen. Másrésről, a japán kertművészetre összességében elmondható, hogy nagy szaktudást és figyelmet kíván. Nem csak egyszeri, tökéletes létesítést követel meg, hanem folyamatos gondozást és fenntartást, melynek komoly anyagi vonzata is van, illetve szakember hiányában ez szinte lehetetlen vállalkozás. Ezek alapján, nehéz egy nyugati vallású környezet kialakításba beépíteni egy olyan magas szintű esztétikai megjelenést, mely funkcióját csak szellemi töltete és folyamatossága révén tudja betölteni.

A magyar szaklapok csupán 1920-as évek környékén kezdenek érdeklődni a japán világ felé, előtte- az európai példával ellentétben- nem jelentek meg kertművészeti publikációk. (Melléklet A-2, Időszalag a magyar periodikákról) A növényegyedek nem kerültek elemzésre, így a növény, mint individuum (ami a japán kertművészet alapja) sem kap szerepet. A magazinok rendszeresen számolnak be a japán kultúra sajátosságairól, érdekességeiről, de ezek inkább társadalmi szintű bejegyzések. Művészetük és mély filozófiájuk szaklapokban történő bemutatása messze elmarad az európai példától. A csupán néhány említett japánkertet elemző publikáció inkább kerttechnológiai beszámoló, mint kertművészeti elemzés, mivel a szerzők nem a japán kultúrának átfogó bemutatására törekedtek, hanem az egyes elemek

elrendezésének leírására. Céljuk nem a természetlátás megismertetése volt, hiszen úgy gondolták, ezek sokkal mélyebb tartalmakkal bírnak és messzebb mutatnak, mint hogy pár oldalba jelenjenek meg. Így ez az átfogó elemzés teljesen elmaradt, helyette a fontos természeti elemek és objektumok kerültek középpontba, melynek részletessége szintén visszafogottabb mértékű, mint az európai példákban.

A mai napig meglévő vagy a századforduló idejében létező kertek többségében nem hétköznapi kerthasználat funkcióját töltik be (talán pont az előbb említett vallás és életszemlélet beli különbségek miatt), inkább esztétikai értékük és különlegességük miatt érdekesek. Ezekre is elmondható, hogy a vallási szemléletet nem tükrözik, s bár létezésükkel közelebb hozták a keleti világot a hétköznapi ember életéhez, jelentést hordozó, filozófiai szerepük nincs.

Ez a fajta zártság, a kor változásával jelentősen enyhült. A mai modern művészetek befogadó-japonizáló szelleme Magyarországon is igen erős. Itt nem csak a művészeti ágak, de formatervezői, divatbeli vagy akár gasztronómiai különlegességek is hódítanak.

Fontos kiemelni az építészetben, benne belső tér építészetben és bútortervezésben betöltött erős forma meghatározó japán szerepet. Szakmai körökben közzismertek Tadao Ando kortárs építész alkotásai, vagy a modern kertművészetet meghatározó Mirei Shigemori tevékenysége. Összességében a japán művészet Európára tett hatása a mai napig rendkívüli. A modern művészet nyitottabb a külső világ integrálására, így a jelenkor mindennapjaiban egyre koncentráltabb módon él együtt a különböző irányokból betört kultúrák ötvözete.

Ezen modern hatás kertművészetre szűkített témaköre is igen terjedelmes egységet jelent, viszont kijelenthető, hogy világszerte egyre gyakoribb a modern felfogású japánkert létesítés. A japán minimalista asszimetria elragadta az európai művészeteket, de csak vallásából kilúgozott formavilágában képes hatni, melyek ugyan a japán tradíciókból gyökereznek, természetszemléletét és filozófiáját a modern művészet sem közvetíti. Az viszont egyértelműen kijelenthető, hogy a letisztult, síkszerű formavilág mögött elbújó absztrakt, asszociatív és természetességet tükröző japán világ vonzásköre rendkívüli, melyet nem csak a japánkertek tükröznek, de hatásának létezése és érvényessége is alátámaszt.

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek:

- Alföldy Gábor- Zolnai Dóra (1997): Kertművészet a régi magyar kertészeti Folyóiratokban. Repertórium, MTA Művtör Kut. Int, Budapest James Clavell (1984): A Sógun, Árkádia, Budapest
- Balogh András (1971): A kert művészete, Corvina kiadó, Budapest
- Dr. Berei Soós Rezső (1942): A Kolozsvári Egyetemi Botanikus Kert és Múzeum, Kolozsvár, Az egyetemi Botanikus Kert kiadása
- Dr Bugyi István(1981) : Centenárium, A Szentesi Kórház 100 éves jubileumi emlékkönyve, Szentesi Kórház, Szentes
- Christian Tschumi (2005): Modernizing the Japanese Garden, Stone Bridge Press, Berkeley, California
- Ferenczy László (1992): Régi japánkertek, Mezőgazdasági kiadó, Budapest
- Ferenczy László (1989): Hó, hold, cseresznyevirág. A japán fametszetek világa, Képzőművészeti kiadó, Budapest
- Francoise Bayle(2001): A fuller understanding of the paintings at Orsay, par les Presses de Bretagne,
- Günter Nitschke (2003): The architecture of the Japanese garden, Benedikt Taschen Verlag GMBH
- Ishobu Oka (1997): Hiroshige, Japan's Great Landscape Artist, Kodansa
- Ito Nobuo- Maeda Taiji- Miyagawa Torao- Yoshizawa Chu (1980): Japán művészet, Corvina Kiadó, Budapest
- James Clavell (1984): A Sógun I.-II. Árkádia, Budapest
- Jude Welton (1995): Impresszionista kertek, Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest
- Louis van Tiborgh(2006): Vincent Van Gogh and Japan, Van Gogh Museum, Amsterdam
- Marc P. Keane (1996): Japanese garden design, Charles E. Tuttle Publishing Co., Szingapúr
- Melanie Trede- Lorenz Bichler (2010): Hiroshige: Meiso Edo Hjakkei, Edo száz nevezetes látképe (Bp, Köln, Vince Kiadó Taschen Verlag, 2010)
- Mirei Shigemori (2005): Modernizing the Japanese Garden, Stone Bridge Press, Berkely, California
- Mitsui Sen (1987): A Japánkert titkai, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Ormos Imre: A kerttervezés története és gyakorlata, 1967, Budapest
- Rapaics Raymund (1999): Magyar kertek, a kertművészet Magyarországon, Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Rexa Dezső(1940) : Margitsziget, Officia, Budapest
- Stephen Addis (2005): Hogyan nézzük a japán művészetet? HVG. Kiadó Rt., Budapest
- Kiss Péter (2009): Japánkert, Budapesti Fővárosi Állat- és Növénykert, Budapest
- Terpó András (1978): A magyarországi botanikus kertek jegyzéke és bibliográfiája, Kertészeti Egyetem, Budapest

Folyóiratok:

- Möllers Deutsche Gartner Zeitung,(1886- 1939) Mitwirkung der hervorragendsten Fachmanner, Erfurt
- Die Gartenkunst, (1898-) Wernersche Verlagsgesellschaft mbH, Worms am Rhein
- Gartenschöneheit (1920-1940) Gartenschönheit GmbH, Berlin- Westend
- Vasárnapi újság, (1854-1922) Landerer és Heckenast Kiadók, Budapest
- Csorna Antal (1942): Japáni kertek / Kertészet, 1942, 41.szám 82-84.oldal
- Fekete Albert(2000): A kolozsvári botanikus kert kezdetei / Művelődés, 2000, 4. szám 27-28.oldal
- Jablonovszky Elemér (1995): A kolozsvári botanikus kert/ Erdélyi Gyopár, 1995, 2.szám 8-10.oldal
- Jécsai László (1937): Japán kert / Kertészet, 1937, 24. szám 189-191.oldal
- Kiáczné Dr. Sulyok Mária(1984): Japánkert a budapesti Állat- és Növénykertben / Zöldfelületgazdálkodás, tájrendezés és kertépítészet, 1984, 49.szám 45-46.oldal
- Leipnik L. Nándor (1905): A japánok és az európai művészet / Művelődés, 1905, 1. szám 18-24.oldal
- Madarász Aladár (1931): Japáni kert / Kertészet, 1931, 18. szám 189-191.oldal
- Nádain Pál (1938): Japán ízlés / Nyugat, 1938, 2. szám 431-435.oldal
- Paksi András (1997): Japánkert zuglóban / Kertészet és szőlészet, 1997, 12. szám 23. oldal
- Schilberszky Károly (1904): Japán kertjeiről / A kert, 1904, 4.szám 47.oldal
- Seiko Goto(2007): The first Japanese garden in the Western world: the garden int he Lousiana Purchase Exposition / Journal of Garden History, Taylor and Francis, UK, 2007, 3. szám, 244-248.oldal
- Varga Márton (1930): Japán kertművészet rövid története és művészi berendezése / Kertészeti szemle, 1930, 6. szám,161- 168.oldal
- Gróf Vay Péter (1911): Az én nipponi házam / Vasárnapi újság, 1911, 52.szám 1048-1049.oldal

Internetes forrás:

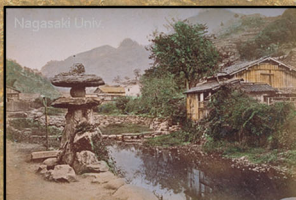
- Diane publishing company. Five Hundred Fun Facts About Japan,1994
(<http://www.ukessays.co.uk/essays/art/van-gogh-and-japonisme.php>) letöltés dátuma: 2012.10.17.
- http://www.meiji-portraits.de/meiji_portraits_u.html letöltés dátuma: 2012.01.24.
- <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1103.html> letöltés dátuma: 2012.05.22.
- <http://www.kfki.hu/physics/historia/historia/> letöltés dátuma: 2012.10.30.
- Böröcz László: A kolozsvári botanikus kert: Havar trópusok / Magyar Narancs, 1999/10.
http://m.magynarancs.hu/tudomany/a_kolozsvari_botanikus_kert_havas_tropusok-58846?pageId=15 / letöltés dátuma: 2012.09.12.
- Sárközi Anikó (2008): Claude Monet festészete

- <http://www.saniko.eoldal.hu/cikkek/szakdolgozat/monet.html> letöltés dátuma: 2012.10.24.
- http://www.japanese-arts.net/painting/zen_sesshu.htm letöltés dátuma: 2011.11.25.
- Patricia Flynn (1982): Vision of People: The Influences of Japanese Prints- Ukiyo-e Upon Late Nineteenth and Early Twentieth Century French Art, Yale- New Haven Teachers Institute <http://www.yale.edu/ynhti/curriculum/units/1982/4/82.04.03.x.html> letöltés dátuma: 2012.10.03.
- <http://www.hiroshige.org.uk> letöltés dátuma: 2011.11.15.
- <http://vizkom.uw.hu/imp.htm> letöltés dátuma: 2012.10.28.
- <http://fondation-monet.com/fr/> letöltés dátuma: 2011.02.10.
- http://www.die-gartenkunst.de/home/index_home.html letöltés dátuma: 2012.09.24.
- http://www.vmszki.hu/text/text2/doc/text21011131001/vmszki_jpkert.html letöltés dátuma: 2012.05.14.

KÉPJEGYZÉK

1. kép: <http://oldphoto.lb.nagasaki-u.ac.jp/en/list.php?req=2b>
2. kép: <http://oldphoto.lb.nagasaki-u.ac.jp/en/list.php?req=2b>
3. kép: <http://oldphoto.lb.nagasaki-u.ac.jp/en/list.php?req=2b>
4. kép: <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?keyword=japan>
5. kép: <http://oldphoto.lb.nagasaki-u.ac.jp/en/list.php?req=2b>
6. kép: <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?keyword=japan>
7. kép: <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?keyword=japan>
8. kép: <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?keyword=japan>
9. kép: <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?keyword=japan>
10. kép: <http://www.tumblr.com/tagged/sesshu-toyo>
11. kép: <http://www.tumblr.com/tagged/sesshu-toyo>
12. kép: <http://www.tumblr.com/tagged/sesshu-toyo>
13. kép: <https://www.artfinder.com/work/ladies-visiting-the-wisteria-gardens-at-kameido-katsushika-hokus>
14. kép: <http://fineartamerica.com/images-medium/the-great-wave-of-kanagawa-hokusai.jpg>
15. kép: <http://www.japancollection.com/japanese-print-images/>
16. kép: <http://www.japancollection.com/japanese-print-images/>
17. kép: <http://www.japancollection.com/japanese-print-images/>
18. kép: <http://www.japancollection.com/japanese-print-images/>
19. kép: <http://www.japancollection.com/japanese-print-images/>
20. kép: Seiko, Journal of Garden History, 2007, nr3. p246.
21. kép: Seiko, Journal of Garden History, 2007, nr3. p248.
22. kép: Seiko, Journal of Garden History, 2007, nr3. p251.
23. kép: <http://giverny.org/gardens/fcm/visitgb.htm>
24. kép: <http://giverny.org/gardens/fcm/visitgb.htm>
25. kép: <http://en.wikipedia.org/wiki/Giverny>

26. kép: <http://vintageprintable.com/wordpress/wp-content/uploads/>
27. kép: <http://www.french.hku.hk/dcmScreen/lang3022/images/lautrec.jpg>
28. kép: <http://pinterest.com/Sampry/japonisme/>
29. kép: <http://pinterest.com/Sampry/japonisme/>
30. kép: <http://www.museeorsay.fr/>
31. kép: <http://www.wikipaintings.org/en/james-mcneill-whistler/>
32. kép: <http://www.artofeurope.com/degas/deg8.htm>
33. kép: <http://www.wikipaintings.org/en/paul-gauguin/still-life-with-onions-beetroot-and-japanese-print-1889>
34. kép: <http://www.hiroshige.org.uk/hiroshige/influences/VanGogh.htm>
35. kép: <http://www.hiroshige.org.uk/hiroshige/influences/VanGogh.htm>
36. kép: <http://www.hiroshige.org.uk/hiroshige/influences/VanGogh.htm>
37. kép: <http://www.hiroshige.org.uk/hiroshige/influences/VanGogh.htm>
38. kép: <http://www.vangoghgallery.com/>
39. kép: <http://www.vangoghgallery.com/>
40. kép: <http://www.math.waikato.ac.nz/~seano/research/pictures/hiroshige-rapids.jpg>
41. kép: <http://www.musee-orsay.fr/en/collections/works-in-focus/painting/>
42. kép: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Red_Fuji_southern_wind_clear_morning.jpg
43. kép: https://www2.bc.edu/~doherty/web_site/monetAutumn.htm
44. kép: <http://kolibri.omikk.bme.hu/digit/index.php?page=cut&id=11028>
45. kép: A tulajdonos által készített kép
46. kép: A tulajdonos által készített kép
47. kép: Budapest Főváros Levéltár dokumentuma
48. kép: <http://terebess.hu/kert/varga.html>
49. kép: <http://terebess.hu/kert/varga.html>
50. kép: <http://terebess.hu/kert/varga.html>
51. kép: <http://terebess.hu/kert/varga.html>
52. kép: http://gyurgyalagok.blogspot.hu/2011_09_01_archive.html
53. kép: http://gyurgyalagok.blogspot.hu/2011_09_01_archive.html
54. kép: Eduardo Balogh Photopgraphy
55. kép: Saját felvétel
56. kép: <http://terebess.hu/kert/kepeslap.html>
57. kép: <http://terebess.hu/kert/kepeslap.html>
58. kép: http://kertesz.blog.hu/2012/08/05/japankert_az_allatkertben
59. kép: http://kertesz.blog.hu/2012/08/05/japankert_az_allatkertben

1.kép: Nakashimagawa tó látképe

2.kép: Kinkakuji templom Kiotóban

3.kép: Shimogamo Kiotóban

4.kép: Tokiói kert

5.kép: A császári palota kertje Kiotóban

6.kép: A császári palota kertje

7.kép: Tokió melletti frisz kert

8.kép: Yenoshimai utca

9. kép: Kōlampsok

Sesshu Tojo törtéti tájképei

10. kép: Tájkép

11. kép: Tájkép

12. kép: Téli Tájkép

Hokusai fametszetei 13.kép: Hölgyek látogatása a lilakác kertben

14.kép: Kanagawai nagy hullám alatt

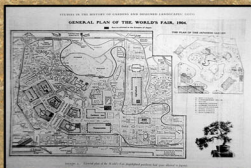

Hiroshige fametszetei

15.kép- 18. kép:

Edo 100 nevezetes
látképe sorozat

19. kép: Virágünnep

1904 Louisiana Purchase Exposition

20.kép: Világkiállítás kertterve

21.kép: Világkiállítás, japánkerti tó és teaház

22.kép: Világkiállítás, japánkerti Arany Pavilon

23.kép: Monet Giverny kert
Kerti tó

24.kép: Monet, Giverny kert
Japán fahíd

25. kép: Monet/ Vízi lilomok

Plakátművészet

26.kép:
Casas és Utrillo

27.kép:
Toulouse Lautrec

28.kép: Schiele/
Őszi fa Fuksziákkal

29.kép: Simon/
Este Párizsban

30.kép: Manet/ Emile Zola portré

31.kép: Whistler/
Noktürn bíborban és aranyban

32.kép: Degas/ Az edény

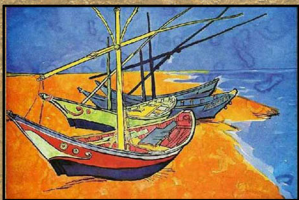
33.kép: Gauguin/ Csendélet hagymával

34.kép: Hiroshige/ Virágzó cseresznyefa
35.kép: Van Gogh másolat

36.kép: Hiroshige/ Híd az esőben
37.kép: Van Gogh másolat

38.kép: Les- Saintres parti csónakok

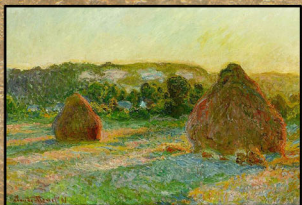
39.kép: Íriszek

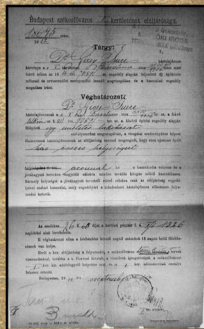
40.kép: Hiroshige / Tengerörvények 41.kép: Monet/ Belle ile-i sziklák

42.kép: Hokusai/ Vörös Fuji

43.kép: Monet/ Szénaboglyák

44.kép: Ráth György utca ház homlokzati képe

45.kép: Japán kőlámpás a kertben

46.kép: Medence bontása közbeni kép

47.kép: Ráth György utcai ház építési engedélye 1911

48.kép: Varga Márton japánkertje

49.kép: Varga Márton japánkertje

50.kép: Varga Márton japánkertje

51.kép: Varga Márton japánkertje

52.kép: Kolozsvári Botanikus kert

53.kép: Kolozsvári Botanikus kert

54.kép: Margitszigeti japánkert

55.kép: Margitszigeti japánkert

56.kép: Szentesi Kórház japánkertje

57.kép: Szentesi Kórház japánkertje

58.kép: Állatkerti japánkert

59.kép: Állatkerti japánkert